

①

תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמּוֹר
 לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר
 אָנֹכִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם: כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
 בָּרַכְךָ בְּאֲשֶׁר דִּבַּרְלָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גוֹיִם
 רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמִשְׁלַת בְּגוֹיִם
 רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשְׁלוּ: סה כִּי־יְהוָה

קִבְּלָא תְּקַבֵּל קְמִימְרָא דִּי אֱלֹהֵיךָ
 קְמִטְר קְמַעְבֵּד יְת כָּל תְּפִקְדָתָא
 הַדָּא דִּי אָנָּא מְפַקְדָּךְ יוֹמָא דִּין:
 ו אַרְי יי אֱלֹהֵיךָ בָּרַכְךָ בְּמָא דִּי
 מְלִיךְ קָךְ וְתוֹזַף קְעַמְמִין סְנִיאִין
 וְאַתָּה לֹא תוֹזַף וְתַשְׁלוֹט בְּעַמְמִין
 סְנִיאִין וּבְךָ לֹא יִשְׁלֹטוּן: ז אַרְי יְהִי

כי טעם שבוחר ה' העוני הוא כדי שב והוא מה שרמוז בו בא לו העוני הגדול, לא תחשוב צרותו מהמיוחסים שבאח שפל אחים, וטעם: בארץ, הגם שרצוי כאן שבה לומר ש' לומר גם כן כדי באצוניים, הנה כו כ"ד) אם כסף תל ציד העשיר וזה ה העניים, והנה לפ לאדם קרוב לאיש ממנו להיותו קרוב וכשישפוט ה' בלדו באיש זר גם צריח מעיר לעיר למלוא נפשו, והוא אומר אחיך (קמט) אלא הו מעריך בארץ. אלו בארץ שהוא מקו כן ימצא זה אצו הערה גדולה על מקוים ומאפים מי אשר הוא אציון, ע"י ורוכב על להיות אציון ואמו האריכו קולנו, גם

רש"י

לקמט בהיר

בך אציון: שמוע תשמע. שמוע קמטע משמיעין אותו הרבה (ספרי): (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר (כ"ח ג) צרוך אחת" צעיר (ס:): והעבטת. כל לשון הלאה כשנופל על המלוא נופל בלשון מפעיל" כגון (מלוא) והלוית והעבטת (כ"ח י"ג), ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא ליה נופל על מלוא לזה"י תלמוד לומר ואחיה לא תעבט (ס:): ומשללת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך תלמוד לומר ובך לא ימשלו (ס:): (ז) כי יהיה בך אביון. התחבא תחב"י

כמו משורש עלה נעשה עליון ומשורש הגה הגיון (ראב"ע): (ו) ר"ל מיצח רק שייך על אומרנו צפוק הקודם אפס כי לא יהיה בך אציון (רא"ם), ולא שייך על למטה אומרנו שמוע תשמע שדי בשמיעה בלא שמירה ועשייה, אלא השמיעה כולל הכל שאם תשמע ודאי שתקיים: (ז) זה אומר דרשוני ואחיה (מ"ל), ואפשר לדחוק ולומר שכוונתו על מה שכתוב באותה פרשה (ובספרי הגירסא צרוך אחיה צעיר וגו') והלוית גוים רבים וגו' (ב"ב), עוד אפשר לומר הכונה, שישנם צתורה כמה וכמה צרכות לישראל אבל היכן דיבר שיהיה לך ממון הרבה להלוות, כדכתיב צרוך אחיה, "צעיר", וכתיב אללו צרוך אחיה

בשדה שזה כולל כל הצטרפות האדם, בשב, למר ופשתים, צרול ונחשת וכו', א"כ ודאי שפי' צעיר ממון על ידי סחורה ומשא ומתן שעושים צעיר, והגם דכתיב סס והלוית גוים רבים ואחיה לא תלוה, זה אפשר דמיירי בצבואה וסחורה לא ממון אבל כאן דכתיב והעבטת שהוא לשון משכון דשייך גבי ממון דוקא, ועדיין צ"ע (בד"א): (ח) כי משקל מיצח מלוא הוא פועל יוצא לשלישי ראובן הלואה מעות לאחר, ומיצח ליה הוא פועל עומד שמעון ליה, ליה בכל מקום שהמדובר מן המלוא נותן ה"א בראש המיצח, ומיצח עבט הגם שפירושו משכון, מ"מ כאן הוא לשון מושאל על ההלוואה (שהלוה נותן משכון והמלוה נוטל משכון) א"כ הוא צבואה משקל עצמו, העבטת כמו הלוית, עבטת כמו לוית, כלומר אחיה תהיה המלוא והנותן מעות לגוים רבים (מ"ד): (ט) כדרך החגרים, וא"כ אין זו ברכה, ורצונו בזה ליישב הכפל שאם אחיה תלוה לאחרים למה לומר שאחיה לא ילוה לעצמן, וכן במאמר הסמוך ומשללת וגו': (י) ר"ל אין רצון הכתוב למעט את העני שדוקא לאציון צריך לימן ולהלוות, אלא אמר אציון להשמיע שלפי אציונו ומאוחו תקדימונו (ג"א), גם הוא הקדמה על מה שלאחריו שכל

אור החיים

חורה ללמוד וללמד (קמט), לשמור זה מלוא לא תעשה, ולעשות זה מלוא עשה, וגמר אומר את כל וגו' פירוש שלא יהיה צידו ציטול שום מלוא לא תעשה ולא מניעה משום מלוא עשה אז הוא שישנו בצבטתה שלא יהיה צו אציון, כי מאמר חז"ל שאמרו שאינו תלוי בצכות הוא' הגם שיהיו זכותיו

ז. כי יהיה בך אציון וגו'. אומרנו בך (קמט), אולי שנתכוון לרמוז מאמרם ז"ל (ב"ב י'). שאמרו

אור בהיר

קמט) שמוע לעצמו, תשמע לאחרים. קמט) והוא מיומר, שדי לומר כי יהיה אציון מאחד אחיך, וגם אינו מדויק.

קמט) וגם זה מיומר מעותיו נפקדים אלך נדק. קמט) הרי כהוגן. קמט) לבל שפינת מלך המשיח ג' הוא מליצה, כי אלקיני חיים, הקב"ה, תורה ו

זני צנקה ומזלו כסס. א - (כז)
 (בזמן קצימאג בצנקה) ①

בְּךָ אֲבִיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ
 בְּאַרְצֶךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ
 לֹא תֹאמֵץ אֶת־לִבְּךָ וְלֹא תִקְפֹּץ
 אֶת־יָדְךָ מֵאַחֶיךָ הָאֲבִיוֹן לִּי כִּי־פִתַח
 תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהֵעַבְטָה תַעֲבִיטֶנּוּ
 דֵּי מַחְסָרוֹ אֲשֶׁר יַחְסֵר לוֹ: ־ הַשְׁמֹר לְךָ

בְּךָ מִסְכָּנָא חַד מֵאַחֶיךָ בְּחַד
 מְקוֹרֶיךָ בְּאַרְעֶךָ דִּי אֱלֹהֶיךָ יְהוָה
 לְךָ לֹא תִקְפֹּץ יָת לִבְּךָ וְלֹא
 תִקְפֹּץ יָת יָדְךָ מֵאַחֶיךָ מִסְכָּנָא:
 ה אֱלֹא מִפְּתַח תִּפְתַּח יָת יָדְךָ לְךָ
 וְאִזְנָפָא תִזְנַפְנָה בְּמַסַּת חֲסְרוֹנָה
 דִּיחֲסִיר לְךָ: ־ אִסְתַּמַּר לְךָ דִּי־קָמָא

לקט בדיד

רש"י

קודם (סג): מאחד אחיד. אחיד (מאזיק) קודם
 לאחיד מאמך (סג): שעריך. עניי עריך קודמין לעניי
 עיר אחרת (סג): לא תאמץ. * (י) יש לך אדם
 שמלעט אדם יתן אדם לא יתן לךך נאמר לא תאמץ, יש
 לך אדם שפושט את ידו וקופלה (י) לךך נאמר ולא
 תקפץ (סג): מאחיד האביון. אס לא תתן לו סופך
 להיות אחיו של אביון (י) (סג): פתח תפתח.
 אפילו כמה פעמים (סג): כי פתח תפתח. כרי כי
 משמש בלשון אלה (י): והעבט תעביטנו. (י) אס לא
 רצה במתנה תן לו בבלואה (ספרי - כחצות ס"ג): די
 מחסורו. ואי אתה מלווה להעשירו * (סג - סג):
 אשר יחסר לו. אפילו אס לרכוב עליו (י) ועבד
 לרוך לפניו (סג - סג): לו. זו אשה (י), וכן הוא חומר
 שינוי נוסחאות * לא תאמץ מלחם עליו יש לך אדם שמורה לעשור ידו וידו קפנה לך
 נאמר לא תקפץ. * לעשר.

הכתוב מורה הסדר בהקדמה, לזה פירש רבינו גם תיבת
 אביון על סדר ההקדמה (בא"י): (יא) זה פי' תיבת מאחד
 המיוחד שבאחיד, שאל"כ היה די לומר מאחיד, וגם זאת
 מיומרה, כי מאומרו "בך" פירושו ולא בגוים, וכן אמרו
 בספרי בך ולא באחרים, גם באחד שעריך מיותר, וכן מה
 שאמר בארץ דרוש צו בספרי יושבי א"י קודמים ליושבי
 חו"ל, ומה שמוכיח שהוא קודם לאחיד מאמך, ולא אמר
 שהוא קודם משאר בני אדם, לפי שכן הסתם כל הקרויין
 קודמין כי מה נשחנה אחיד, א"כ למה אמר דוקא אחיד
 אלא ודאי שגם בין שאר אחיד הוא קודם, ומה נשמע שגם
 בין הקרויין כל הקרב קרב קודם: (יב) שלכאורה אין זה
 לשון המבוקש כאן, ואדרבה צריך לחוק ולאמץ את לבנו שימן
 ולמה זה אומר לא תאמץ, אבל אס הוא קמץ ואין לבו מרחם
 על העני ואינו רואה ליתן בכלל על זה אמר פתוח תפתח
 נמון תמן, וכאן הזהיר לאומן שבכל פעם יש להם מלחמה בלבם יתן או לא יתן ובכל ההזדמנות צריך לחוק ולאמץ את לבו על
 זה אמר לא תאמץ לא יהיה לך לב כזה שצריך תמיד לאמץ שאל"כ בקל תטה לזד היתה"ר (מלבי"ם): (יג) פי' תשג ליתן
 ב' דינרין וחזור צו ואינו נותן רק אחד (במ"ח), ופי' תקפץ חסגור, כמו (תה"ק"ו מ"ב) וכל עולה קפלה פיה: (יד) ויש
 גורסין אחיו צעניות, ויש גורסין להיות אביון כמוהו, ובספרי סופך ליטול הימנו, ופשוט שכל זה דרושים מחמת יחור ב'
 תיבות הללו, אבל פשוטו כאילו אמר הלא אביון זה אחיד הוא ישראל כמון וראוי לך לרחם עליו (בא"י): (טו) ואינו נמינת
 טעם, שהוא הפוכו של תקפץ, כלומר לא שתקפץ ותמן פתוח מן הצורך אלא אדרבה פתוח תפתח אפילו כמה פעמים
 (ב"ב): (טז) הרי אמר הפתח את ידך שפירושו תמן לו במתנה וא"כ כאילו חוזר צו שרק בהלוואה תמן לו: (יז) מדכבר
 אמר מחסורו וחזר ואמר אשר יחסר לו בא למעט שאפילו לא חסר רק לו שמורגל הוא צדבר מימות עשרתו ויהיה לו עגמת
 נפש במחסורו: (יח) פי' מחוייב אתה להשתדל עבורו ולשדך לו אשה, ודייק תיבת לו שאין לך דבר המיוחד לו לאדם כאשמו

אור החיים

ח. כי פתוח וגו'. צריך לדעת מה נחיינת טעם
 הוא זה ללב אטוס (י), ואולי שנתכוון לומר
 לו על דרך אומרו (משלי י"א) יש מפזר ונוסף עוד,
 כי פתוח פירוש אולר הנעלם אס אתה

אור בדיד

בגז) מה פי' של פסוק זה שלא תאמץ את לבך בשביל פתוח תפתח,
 חנינה שמו פירש"י כל אחד היה דורש אתר שמו עיי"ש.

יהי פתחם עם
 קריבא שתא
 דשמשתא ור
 מסכנא וְלֹא
 קדם יי יהי ב
 לָה וְלֹא יבֹא
 ארי בריל פו
 יי אֱלֹהֶיךָ ב
 אושמות ידך
 מסכנא מגו

ברא' ב' י"ח) אכ
 עליך. יכול מ
 (ספרי): ודיה
 יקרא, אס י
 ליפרט על ידי
 (י) נתון תת
 וציק"ס) (סג)
 ליתן (כ) אתה
 (סג)

שכן הוא שאס
 שינה שס צפ' ב
 החטא, או אפז
 ולא ירע לבנך נ
 (ולא אמר בגלל
 כן יהיה אס אנ
 למעלה כי לא
 למטה ופירושו

תפתח את
 פירוש כשאני

והגם שא"ל כי
 פתוח תפתח.

3

ולעשות* כל המצוה הזאת. שתהא מצוה קלה חמורה עליך כמצוה חמורה.
* צ"ל: לעשות את. סליק פיסקא.

[פיסקא קטז - טו ר"ח]

כי יי' אלהיך ברכך כאשר דיבר לך. ומה דיבר לך, ברוך אתה בעיר. והעבטת גוים רבים. יכול תהא אתה לזה בסלע ומלוה בשקל כדרך שאחרי' עושים, ת"ל ואתה לא תעבוט. ומשלת בגוים רבים. יכול תהיה מושל באחרים ואחרי' מושלי' בך, כעניין שנ' (שופטים א ז) ויאמר אדני בזק שבעה מלכים וגו', לכך נא' ובך לא ימשולו. בך. ולא באחרים. ואביון. תאב קודם. אחיך.

פירוש ספרי דבי רב

שיוציאהו בעסק התורה ולדידיה עדיף טפי ודאי שיהא בית הכנסת קרוב, וה"ט לא השיבו מידי תלמידי דרב שהחילוק מבואר, ותדע דהא רבי אמי ורב אסי תלמידי דריו"ח ואיהו אית ליה שכר פסיעות, אלא ודאי היהא לא איתמרא כמי שתורתו אומנותו. ובהכי יתבאר כוונת המדרש דקשיא ליה הא דכתיב כי ה' אלהיך ברכך כו' והעבטת גוים רבים דהיכי אמור רבנן דאסור להלוות לגוי כרבית יותר מכדי חייו והא הכא כתיב כהדיא והעבטת גוים רבים והיינו ודאי טפי מכדי חייו, הילכך משני הפ' גופיה דהא דאסור יותר מכדי חייו היינו גזרה שמא ילמד ממעשיו אבל בת"ח לא שייך זה ולא גזרו כדאיתא בפו'. והשתא היינו דקאמר כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך ומה דבר ברוך אתה בעיר שתהא ביתך סמוך לבית הכנסת, ואמאי ומאי מעליותא והלא שכר פסיעות איכא א"ו שתהיה ת"ח, וא"כ והעבטת גוים רבים שפיר דליכא למיחש.

והעבטת כו' יכול כו'. פשוט דאיכא אינשי דעבדי הכי שלווין ומלוים מקצת לאחרים, ת"ל כו'. וה"נ איכא מי שמושל על הדיוטות אבל יש שרים גדולים מושלים עליו, ת"ל כו'. ומ"ש מאדוני בזק שבעים (כצ"ל) מלכים כו', דמדכתיב מלכים ש"מ שהיה כל א' מולך במקומו אלא שאדוני בוק היה מושל עליהם והיו מעלים לו מס ולפי שמרדו בו קצץ להם בהונות כו'.

ולדעת במאי שייך למגזר ובמאי לא שייך, כגון מלתא דלא שכיחא לא גזרו רבנן וגזרה לגזרה לא גזרינן וכיוצא בכמה דברים, שאם ילמד וידע הכללים יוכל להבין אמאי בהא גזרו ובהא לא גזרו.

ומאי דמסיים שתהא מצוה קלה כו' פשוט דהיינו מדכתי' (ו) כל המצוה [ו] לא כתיב כל המצות, וכבר נשנה ה"נ לעיל.

[פסקא קטז]

כי ה' אלהיך כו' ומה דבר ברוך כו'. ה"ז אומר דרשוני וחיו, ונלע"ד משום דבפרק המקבל (קז א) איתא דרבי אבא אשכח לתלמידיו דרב וא"ל מאי אמר רב בהני קראי ברוך אתה בעיר כו' א"ל ברוך אתה בעיר שיהא ביתך סמוך לבית הכנסת כו' א"ל רבי אבא רבי יוחנן לא אמר הכי אלא ברוך אתה בעיר שיהא בית הכנסא סמוך לשלחנך אבל בהכ"נ לא וריו"ח לטעמיה דאמר שכר פסיעות יש (בסוטה דכ"ב קבול שכר מאלמנה) ע"כ, וקשה דאטו לית ליה לרב דשכר פסיעות איכא והא מתניתין היא לפום צערא אגרא ואפילו לא הואי מתניתין מלתא דמסתברא היא, אלא נראה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, אלא דריו"ח קאמר בסתם גברי שאין תורתם אומנותם ולדידהו ודאי עדיף טפי שיהא רחוק דאיכא שכר פסיעות דומיא דאלמנה, אבל רב איירי בת"ח שתורתו אומנותו דהזמן שמוציא לילך בדרך רחוקה יותר טוב

זה אחיך מאביך מאמך. באחת* הארץ קודמין במקום אחד אי לכל דבר. אש

בך כו'. פשוט דק' ודייק מאי בך, שאני מזהירך לא ח אבל לא באחרים. נכרים אבל גר תוש להחיותו ולגמול עו פ"י מה' מלכים. דר"ל שכשאין עושי בישראל ולא באומ שזה דריש ליה ת

ומ"ש אביון תאב מעני, דתא לעני.

ומ"ש אחיך זה א אומר אחי אומר שאין קדימה אחיו מן האב דהו מן האם אין קדימ כתב מאחיך בסגו האב בין אח מן ה ושניהם קודמין לי מאחד אחיך מאח האב דיש לו דין ק אחר כך אחיך לש דמ"מ הוא קודם לי דאחיו מאביו קוד בש"ע סימן רנ"א הרב ט"ו בין על ו לישנא דמרוך, דעי הם ז"ל לדבר חיו לאח מן האם בשם שהביאוהו הב"י ו ולא נעלם מהם ש

ספרי דבי רב פירוש ספרי דבי רב
מגור' (ב) פ"ג פ"ג
מנחם אהרן

5

ט עני שאינו רוצה לישול צדקה וכו'. הכי אימא כחצונות. וא"ת כיון שאינו רוצה ליקח צדקה ליקח צדקה וכו'. והא כתיב ושונא מתנות יחיה. וי"ל שאינו רוצה ליקח צדקה שלא לדמוק את שאר העניים אבל יקח צדקה מתנה כי אומר למחר תמצא ידי ואמן לו גם אני:

ז עני שאינו רוצה ליקח צדקה מערימין עליו ונותנין לו לשם מתנה או לשם הלוואה. ועשיר המרעיב את עצמו ועינו צרה בממונו שלא יאכל ממנו ולא ישתה אין משגיחין בו: י מי שאינו רוצה ליתן צדקה או שיתן מעט ממה שראוי לו. בית דין כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמרוהו ליתן. ויורדין לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן. וממשכנין על הצדקה ואפילו בערבי שבתות: יא אדם שוע שהוא נותן צדקה יותר מן הראוי לו. או שמיצר לעצמו ונותן לגבאים כדי שלא יתביישו אסור לחובעו ולגבות ממנו צדקה. וגבאי שמכלימו ושואל ממנו עתיד להפרע ממנו שנאמר ופקדתי על כל לוחציו: יב אין פוסקין צדקה על יתומים ואפילו לפדיון שבויים ואע"פ שיש להם ממון הרבה. ואם פסק הדיין עליהם כדי לשום להן שם מותר. גבאי

י מי שאינו רוצה ליתן צדקה וכו'. צדקה צדקה פרק קמא אמר רבה בר אבא ממשכנין על הצדקה ואפילו בערב שבת איני והכתיב ופקדתי על כל לוחציו וא"ר יתקן בר שמואל בר מרמא משמיה דרב ואפילו על גבאי צדקה לא קשיא הא דאמידי הא דלא אמידי כי הא דרבה אכפיהי לרב נתן בר אמי ושקל מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה. והקשו בחוספות דהא ק"ל כל מ"ע שמתן שכן צדקה אין צ"ד של מטה מוזהרין עליה והרבה דברים נאמרו בחירוק קושיא זו. והנכון לפי לשון רבינו משום דמלוא הצדקה יש בה לאו ועשה דכתיב פתוח פתחה וכתיב לא תאמן את לבבך ולא תקפוץ את ירך. וי"ל דשאני מ"ע של צדקה שיש בה תקנה לעניים והרי הוא כחוב עליו וכופין אותו לפרוע חובו ויורדין לנכסיו כאשר עושין למי שמסרב לפרוע החוב אשר עליו מדע שהרי בכל המלות כולם נאסר הנסיון ובמלות המעשר הותר שנאמר הציאו את כל המעשר וגו' ובמנוני נא צואת וגו'. ואני אומר שגם בצדקה הותר הנסיון:

ב פ"ז עני שאינו רוצה ליקח צדקה וכו'. צדקה מליאת האשה מנו רבנן אין לו ואינו רוצה להתפרנס מהצדקה נותנים לו לשום הלוואה וחוזרים ונותנין לו לשום מתנה דברי ר"מ וחכמים אומרים נותנין לו לשום מתנה וחוזרים ונותנים לו לשום הלוואה הא לא שקיל אמר רבא לפתוח לו לשום מתנה ופסקו רבינו כחכמים: ועשיר המרעיב את עצמו וכו'. שם ופסקו כחכמים: י מי שאינו רוצה ליתן צדקה וכו'. צדקה נערה שנחפתה (כחובות דף מ"ט): וממשכנין [על] הצדקה וכו'. צדקה נערה (דף ט"ז): יא אדם שוע וכו'. שם: יב אין פוסקין צדקה על יתומים וכו'. עד מותר. שם: גבאי צדקה וכו' עד ועניותן. בסוף צדקה קמא (דף ק"ט): יג עני שהוא קרובו וכו'. צדקה אלוהו נשך (דף ע"א): יד מי שהלך בסחורה וכו' עד כמו שיראה לו. צדקה בני העיר (דף כ"ז):

צדקה לוקחין מן הגשמים ומן העבדים ומן התינוקות דבר מועט. אבל לא דבר מרובה. שחזקת המרובה גנבה או גזל משל אחרים. וכמה הוא מועט שלהן הכל לפי עושר הבעלים ועניותן: ז"ל עני שהוא קרובו קודם לכל אדם. עני ביתו קודמין לעניי עירו. עני עירו קודמין לעניי עיר אחרת שנאמר לאחיק לענייך ולאביונך בארצך: יד מי שהלך בסחורה ופסקו עליו אנשי העיר שהלך שם צדקה הרי זה נותן לעניי אותה העיר. ואם היו רבים ופסקו עליהן צדקה נותנין וכשבאין מביאין אותה עמהן ומפרנסין בה עניי עירם. ואם יש שם חבר עיר יתנוה לחבר עיר והוא מחלקה כמו שיראה לו:

יא אדם שוע שהוא נותן צדקה וכו'. היינו דמתרלין הא דאמידי הא דלא אמידי דכיון דלא אמידי והגבאי לוחץ אותו עליו כתיב ופקדתי על כל לוחציו: יב אין פוסקין צדקה על יתומים וכו'. המס צדקה צדקה פ"ק רבא רמי נדקה אימתי דבר מריון א"ל אביי והא חגי רב שמואל בר יהודה אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים א"ל אבה לאחשבוניהו קא עבידנא: גבאי צדקה לוקחין וכו'. פ' הגזל ומאכיל גבאי צדקה לוקחין מהם דבר מועט אבל לא דבר מרובה רבינא אקלע לבי מחוץ אמו נשי דמחוחא רמו קמיה כבלי ושירי קביל מנייהו א"ל רבא מוספאה לרבינא והמניא גבאי צדקה מקבלין מהן דבר מועט אבל לא דבר מרובה אמר ליה הני לבני מחוחא דבר מועט ויניהו ע"כ. ואם אינו מכיר את הבעלים לא יקח מהם אלא דבר מועט דספק גזל אסור והא דמקבלים מהם דבר מועט היינו מן הסתם אבל אם הבעל מקפיד אין לוקחין מהם אפי' דבר מועט: יג עני שהוא קרובו וכו'. הכי אימא כספרי והכי מדריש לאחיק זה קרובו לעניין אלו עניי ואלאביונך בלתיך אלו עניי עירו וכל הקודם כפסוק קודם לאחר. כחז רבינו סעדיה חייב אדם להקדים פרנסתו שנאמר וחי אחיק עמך חייך קודמין למי אחיק: יד מי שהלך בסחורה וכו'. הכי אימא במגילה פ' בני העיר. ואיכא למידק ומה טעם לחלק בין יחיד למרובים וכמה הם רבים לענין זה. וי"ל דרבים היינו רוב אנשי אותה העיר שהלכו לעיר אחרת לפי ששני מוטלין עליהם לפיכך נותנין אותה לגבאי אותה העיר כדי שלא יתשדו אותם שפוסקין ואינם נותנים וכשהולכים לעירם נותנין אותה לפרנס עניי עירם והכי משמע מדמי בני העיר שהלכו לעיר אחרת ואמרינן נמי רב הונא גזר מעניתא עאל לגביה רב הונא בר חנילאי וכל בני מאחיה רמו עלייהו צדקה וכו' משמע מהכא דכל בני העיר הלכו וק"ל רובו ככולו דלא מסתבר שאם הלכו שנים או ג' ופסקו עליהם צדקה שיעלו אותה כיון שרוב העיר נשארם הם ופרנסו עניים ועדיין ז"ע דלנא ג' הוו רבים ומעשה שהיה כך היה וטעמא דמד או מרי בטלי אבל שלשה לא בטלי: ואם יש שם חבר עיר וכו'. שם מניא דג"א כשאין שם חבר עיר אבל יש שם חבר עיר מתן לחבר עיר. וחבר עיר היינו ח"מ המתעסק בצרכי לצור:

משנה למלך

פ"ז י מי שאינו רוצה ליתן צדקה כו' ב"ד כופין אותו. וי"ל מרן הב"י יו"ד סי' רמ"ח והר"ן הסכים לחירואל צדקה וכן דעת הרמב"ן שכתב דהא דאכפיהי רבא לר"ג בר אמי לאו מממת קיוותא דמתא הוא אלא שהיה עשיר ולא הוה עבד כדבצי ליה וכו', ותימה דהרמב"ן כתב במשנה דהשגת עבדו היא מלוה שמתן שכרה בצדקה ולפיכך אין בית דין של מטה מוזהרין עליה והתם נמי איכא לאו דכתיב לא משכב בעבדו ואין כתב דק"ל בחירואל צדקה. והיה אפשר לומר דלא משכב בעבדו הוי לאו

הניתק לעשה ומש"ה כתב דהוי מלוה שמתן שכרה בצדקה, אבל מ"מ ק"ל דממ"ש במשנה הנוכרת כסוף דבריו ואם ירלו צ"ד לכופ יכולים לכופ משמע דק"ל חירוק צדקה של התוספות ונראה דהתוספות כי מקשו וקא מחלני לואו אחיובא הוא אלא ארשות ודוק:

יב אין פוסקין צדקה על היתומים ואפי' לפדיון שבויים וכו'. מהיריק"ו שורש ז' כתב דפדיון שבויים לא מיקרי צדקה סתם אלא צדקה דפדיון שבויים ועיין בשורש כ' וז"ע:

כרית מלך

מכון המאור

אגודות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל-
 ← מוטה תנתקו: הלווא פרם לרעב לחמך
 ועניים מרודים תביא בית פירתראה עולם
 וכסיתו ומבשרך לא תתעלם: חאו יבקע
 ערטילאה ותכסניה ומקריב בשרך לא תכבוש עינך: חבון יתגלי כשפרפרא נהורך
 רש"י

מסטי ופטריו דהו
 אנוסין בני חורין וכל
 דין מסטי תסלקון: והלא
 תפרנס לכפנא מלחמך
 וחשיכון מטלטלין תעיל
 לגו ביתא ארי תחזי
 יתגלי כשפרפרא נהורך

מוטה. הטיות משפט: וכף מוטה תנתקו. תרגס יונתן וכל דין מסטי תסלקון: (ו) ועניים מרודים. נאנמיס ונאנקיס על נרמס, כגון עניי ומרודי (איכה ג יט), אריד כשיחי (מהלס נה ג): ומבשרך. ומקרוך: (ח) יבקע

מצודת ציון

ואיסור. וכן אין חרצבות למותם (מהלס עג ד): אגודות. ענין דבר הקשור יחד. וכן אגודת אדוב (שמות יב כג): מוטה. הוא מעצי העול. כמו מוסרות ומוטות (ירמיה כו ג): רצוצים. ענין שבירה וכתיחה. כמו הרוצצות אביונים (עמוס ד 6): חפשים. ענין חירוח. כמו יצא לחפשי חנם (שמות לא ט): תנתקו. ענין העתק והסרה ממקומו: (ז) פרום. ענין שבירה וכציעה. וכן פרש אין להם (איכה ד ז): מרודים. גאנתיס ונאנקיס. כמו אריד כשיחי (מהלס נה ג): ומבשרך. מקרוך. כמו שנאמר כי אחינו בשרנו הוא (נלאטי לו טו): תתעלם. מלשון העלם והסתר:

מצודת דוד

צוארי העניים (דימה נגישת העניים ודחקס כאילו ישימו העול על צוארם): ושלח רצוצים חפשים. העבדים הרצוצים ועשוקים בידך, שלחם לנפשם בשנה השביעית ויהיו חפשים: וכף מוטה. כל עצי העול אשר שמתם על צוארם תנתקו מהם, רוצה לומר לא תוסיפו לעשות בהם שום עבודה: (ז) הלא פרום. כאמת ביום ההוא פרוס לחמך, ותן למי שהוא רעב ואין לו מה יאכל: ועניים מרודים. עניים הנאנחים על כי לא ימצאו מקום לחסות בו, הביאם אל ביתך: כי תראה. כאשר תראה ערום מכלי לבוש, תכסהו משלך: ומבשרך. לא תתכסה עצמך מקרוךך לכל יראוך: (ח) אז

רד"ק

כי מוטה כמו רשע, שממטים העניים, מן מיטו עלי און (ההלים נה ד). או יהיה המוטה שם העול, כמו ויקח חנניה [הנביא] את המוטה (ירמיה כח י). דימה דחקם העניים ונגשם אותם, כאילו ישימו עול ומוטה על צוארם. ויונתן תרגם שרו קטרי כתבי דין מסטי: ושלח רצוצים חפשים. הם העבדים שהם רצוצים ושבורים ביד אדוניהם, עוברים על לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה ג), ולא ישלחום מקץ שבע שנים, כמו שהוכיח ירמיהו הנביא (פרק לד) גם כן בני דורו על זה: מוטה. פירשנוהו: (ז) הלא פרום. הפריסה היא הבציעה, ידוע בדברי רז"ל (ברכות לט): בענין חתיכות הלחם מברך

לא תתכסה עצמך מקרוךך לכל יראוך: (ח) אז

ואחר כך בוצע, וזולתו: מרודים. כתרגומו מטלטלין, וכן עניי ומרודי. עניה ומרודיה ענין טלטול: ומבשרך לא תתעלם. להאכיל הרעב ולכסות הערום הוא חיוב לכל ישראל, אבל מי שהוא קרובו הוא חייב יותר זה. ואם יראה אותו שהוא עני לא יעלים עיניו ממנו עד שיצטרך לשאול מחיתו, אלא חייב להלוות לו ולפתוח לפניו דרכים שירויח בהם: ומבשרך. כמו איש איש אל כל שאר בשרו (ויקרא יח ו). ומי שעושה המעשים האלה מוחזק הוא שמקיים כל המצוות, אלא זכר מעשים אלו שהם היפך המעשים הרעים שזכר: (ח) אז. אם תעשה מעשים אלו, לא תצטרך לצום ולשק

מדרשי חז"ל

א"ר סימון הלא תפרוס אין כתיב כאן אלא פרוס, כבר היא פרוסה, מ"ה נגזר על האדם מה שהוא משתכר ומה שהוא מתחסר. "ועניים מרודים" אלו הם אבלים, "מרי נפש" שנפשם מרה עליהם, מי משמחם, יין דכתיב ויין למרי נפש. לכך נאמר ועניים מרודים תביא בית. דבר אחר, אלו ת"ח שנכנסים לבתי עמי הארץ ומרוין אותם מדברי תורה. (ויק"ד לד).

(ז) הלווא פרם לרעב לחמך וגו'. אמר רב הונא: בודקין למוזנות ואין בודקין לכסות, אב"א קרא ואב"א סברא וכו', איבעית אימא קרא הלא פרוש לרעב לחמך, בשין כתיב פרוש והדר הב ליה, והתם כתיב כי תראה ערום וכיסיתו כי תראה לאלתר. (ב"ב ט).

אמר ר' אלעזר: בזמן שביהמ"ק קיים אדם שוקל לו שקלו ומתכפר לו, עכשיו באים העו"א ונוטלים אותו בורע, זכה הלווא פרוש לרעב לחמך, לא זכה ועניים מרודים תביא בית. ואף על פי כן נחשב להם לצדקה, שנא' ונוגשין צדקה. (שם).

ואין בשרו אלא קרובו שנא' ומבשרך לא תתעלם. (שבועות לט).

ומבשרך לא תתעלם. בימיו של ר' נתנחומא היו ישראל צדיקים למטר, אמרו לו גזור תענית שירד מטר, גזר תענית פעם ראשונה ושניה ולא ירדו גשמים. בשלישי נכנס ודרש: כל אחד יעשה בממונו מצוה. אדם אחד לקח ממה שהיה בביתו ויצא לשוק לחלק, פגעה בו גרושתו,

ואסות מחתך בפרין
 תסק ויהכון קדמן
 וכותך ביקר מן קדם
 תתפניש: ט בכן תצלי וי
 יקבל צלותך תבעי מ
 קדמוהי ויעבד בעותך

כשחר. כעמוד השחר הנוק

מצודת

ח כשחר. הוא האור המאיר השמש: וארוכתך. ענין רפואו ח כט: יאספך. ענין הכנסה. (פוטטס יע יט): יענה. מלש ענין צעקה. כמו שועתי שמעת אני:

ישיב לך למלא שאלתך: תש ח

ואפר, ויבקע כשחר אורך, כמ נכון היום: אורך. רוצה לומר תצמח. רפואתך, אם בא עד בממוך, עתה בהטיבך מעשי כצמח הארמה שהולך וגדל כי בעולם הזה, ובעולם הבא כשתמות: כבוד ה' יאספך. נפשות הצדיקים צרורות

אמרה לו: זכה בי ועשה בי מ ביתך לא ראיתי טוב. כיון ש גדולה, נתמלא עליה רחמים ונח תתעלם". ראה אותם אדם אחז רבי, מה אתה יושב כאן וחזי ע ראית. אמר לו: ראיתי אדם פל לה פרוטות. שלח ר' נתנחומא ו: שלא טובים מעשיך, אין אתה ואתה רוצה גרושתך ונתן לה דרשת כל העם יצאו לחלק ו בכיתי ויצאתי לחלק בשוק, ופ זכה בי ותן לי, שמהיום שיצא כיון שראיתי אותה ערומה ובז רחמים ונתתי לה על שם "ומי שענה הגביה עיניו לשמים, אמר לה עליו מוזנות, כיון שראה: נתמלא עליה רחמים ונתן לה, בני אברהם יצחק ויעקב, ומזו וכמה שתמלא עלינו רחמים. ונתרווח העי

7

עושה נחת רוח לאביו ולאמו, אומר לו הקדוש ברוך הוא, בני, בא וראה גנוי שמים שהם גנויים לך אצלי, מפני שכבודת ופרנסת לאביך ואמך, ועשית לי נחת רוח במעשים טובים שלך, ולאביך ואמך, שנאמר "ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך, כי תשמע בקול ה' אלהיך", אימתי יבאו עליך כל הברכות האלה, אם תשמע בקול ה' אלהיך, ותלך בדרךיו שהם דרכי שמים.

דברים כח.

(כח) ומה הם דרכי שמים, שהוא רחמן, ומרחם אפלו על הרשעים ומקבל אותן בתשובה שלמה, וזן ומפרנס את כל הבריות, כך תהיו רחמנים זה על זה, לפרנס זה לזה, ותאריכו פנים זה לזה בטובה. דבר אחר, מה דרכי שמים, שהוא חנון ונותן מתנת חנם *ליודעין אותו ולשאינן יודעין אותו, כך אתם תנו מתנת חנם זה לזה. דבר אחר, מה דרכי שמים, שהוא רב חסד ומטה כלפי חסד, כך אתם תהיו נושאים פנים זה לזה, ותהיו מטיין כלפי טובה, לעשות טובות זה לזה, יותר מן הרעה.

פרק כז

(א) בזמן שהאדם מכבד את אביו ואת אמו בילדותו, ואין צריך לומר לעת זקנותו, כך הוא מפרש עליו בקבלה על ידי ישעיה הנביא "הלוא פרם לרעב לחמך, ועניים מרודים תביא בית, כיתראה ערם וכסיתו, ומבשרך לא תתעלם וגו'". *הא כיצד. אלא אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו, ומבקש

ישעיה נתי.

שי למורא

(כח) ליודעין אותו ולשאינן יודעין אותו - הן לחלמודי חכמים, והן לעמי הארץ. (ישועות יעקב).

פרק כז

(א) הא כיצד - פירוש, למה קראם "מרודים". (ישועות יעקב).

לעשות מהן צדקה כדי שני בתחלה יפרנס את אביו ו אחיותיו, ואם הותיר יפרנס בני שכונתו, ואם הותיר ירבה צדקה עם שאר בני מרודיו

(ב) "ועניים מרודים". ה משלו, לבו מתישב עליו. מתמרמר עליו, על שז (ג) אשרי אדם שהוא חז מזונות הרבה בתוך ביתו, ממנו על שלחנו, עליו ב החלך בדרךיו, יגיע פפיק ב אהרן כהן גדול, שהיה נ ישראל לאביהם שבשמים לאשתו. ונעשה כדור מלן

(ב) לבו מתמרמר עליו - "ולשון אחאונן בצערי. כמו (איכה ג, יט) "וכר עניי ו ישועות יעקב ורש"י שם). (ג) בין ישראל לאביהם שבשמינ שובע רצון וברכה בעולם. (ישועות יעקב). ובין אדם לחבירו - שלא יקנאו זה ובין איש לאשתו - כמאמר ר"ל (כב) בכיתא (=כשנגמרים השעורים מהכד, דו ישועות יעקב ועיין בגמרא שם עור). שהיה מתכוין להרכות צדקה ביע משפט וצדקה לכל עמו". (ישועות יעקב).

סדר גמא דבני אליהו
בזמן שמיא אשכח

8

לַעֲשׂוֹת מִהֵן צְדָקָה כְּדִי שְׂיִתְפָּרְנְסוּ אַחֲרֵים מִשְׁלוֹ, כִּי־צַד יַעֲשֶׂה,
 בַּתְּחִלָּה יִפְרֹנְס אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ, וְאִם הוֹתִיר יִפְרֹנְס אֶת אָחִיו
 וְאֶחָיוֹתָיו, וְאִם הוֹתִיר יִפְרֹנְס בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ, וְאִם הוֹתִיר יִפְרֹנְס
 בְּנֵי שְׂכֻנָּתוֹ, וְאִם הוֹתִיר יִפְרֹנְס בְּנֵי מְבוֹי שְׁלוֹ, מִכָּאן וְאֵילָךְ
 יִרְבֶּה צְדָקָה עִם שְׂאֵר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, לְכַךְ נֶאֱמַר אַחֲרֵי־כֵן "וְעַנְיִים
 מְרוּדִים תִּבְיֵא בֵּית". L

(ב) "וְעַנְיִים מְרוּדִים". הָא פִּי־צַד, אֱלָא, בְּזִמְנָן שְׁהָאֲדָם אוֹכֵל
 מִשְׁלוֹ, לְבוֹ מִתְיָשֵׁב עָלָיו. וְאִם הוּא אוֹכֵל מִשְׁלַל אַחֲרִים, *לְבוֹ
 מִתְמַרְמֵר עָלָיו, עַל שְׁהוּא צְרִיךְ לְאָכַל מִשְׁלַל אַחֲרִים.

(ג) אֲשֶׁרֵי אָדָם שְׁהוּא הוֹלֵךְ בְּדַרְכֵי הַשָּׁם־יִתְבָּרַךְ, וְשִׁישׁ לוֹ
 מְזוֹנוֹת הַרְבֵּה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וּכְאִין אֲצִלוֹ עֲבָדָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ וְנִהְיִין
 מִמֶּנּוּ עַל שְׁלַחְנֵו, עָלָיו הַכְּתוּב אוֹמֵר "אֲשֶׁרֵי כָּל יִרְא ה',
 הַהֹלֵךְ בְּדַרְכָּיו, יִגִּיעַ כְּפִיךְ בִּי תֹאכֵל אֲשֶׁרֵיךְ וְטוֹב לְךָ". נַעֲשֶׂה
 כְּאַהֲרֹן בְּהַן גְּדוֹל, שְׁהָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַרְבּוֹת שְׁלוֹם בְּעוֹלָם, *בֵּין
 יִשְׂרָאֵל לְאֲבִיהֶם שְׁבַשְׁמַיִם, *וּבֵין אָדָם לְחֻבְרוֹ, *וּבֵין אִישׁ
 לְאִשְׁתּוֹ. וְנַעֲשֶׂה כְּדוֹד מְלֹךְ יִשְׂרָאֵל, *שְׁהָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַרְבּוֹת

תהלים קכח,א.

שי למורא

(ב) לְבוֹ מִתְמַרְמֵר עָלָיו - "ולשון מרודים", כמו (תהלים נה,ג) "אריד כשיחי" ופירש רש"י
 אחאונן בצערי. כמו (איכה ג,ט) "וכר עניי ומרודי", וכמו (שופטים יא,ז) "וירדתי על ההרים". (עפ"י
 ישועות יעקב ורש"י שם).

(ג) בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאֲבִיהֶם שְׁבַשְׁמַיִם - שכזכות הצדקה משפיע הקדוש-ברוך-הוא שפע
 שובע רצון וברכה בעולם. (ישועות יעקב).

וּבֵין אָדָם לְחֻבְרוֹ - שלא יקנאו זה את זה. (ישועות יעקב).

וּבֵין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ - כמאמר רז"ל (בבא מציעא נא,א) כמשלם שערי מכדא, נקיש ואחי תיגרא
 בביתא (=כשנגמרים השעורים מהכר, דופק ובא ריב בבית). ועל ידי צדקה נעשה שלום. (עפ"י
 ישועות יעקב ועיין בגמרא שם ע"ד).

שְׁהָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַרְבּוֹת צְדָקָה בִּישְׂרָאֵל - כמפורש בשמואל"ב ח,טו "ויהי דוד עושה
 משפט וצדקה לכל עמו". (ישועות יעקב).

זוא,
בדף
ובים
אלה
פל
רכיו

ו על
נכל
ורכו
חנן
כך
מים,
שאין
זה

יותו,
קבלה
יודים
וגוי".

זבקש

הארץ.

מזוה לפדותו משמע לאס לו לפדותו אין איסור דכבר אצל אינם חייבים לפדותו י. ולשון רבינו כלשון סמ"ק אלא שהשמיט חובת להכעיס. ויש לתמוה על סמ"ק דהא צעור להכעיס אסור להחיותו כדמשמע בהוא עובדא דרבי אחי וכתבו רבינו בסיומן רנ"ב והיאך כתב זו דאינו חייב לונו דמשמע לית ביה איסורא וגם על רבינו אס דילג חובת להכעיס מפני כך לומר דעני העובר לתיאבון קאמר יש לתמוה למה חזר לכחוש וכן אס הוא משומד אפילו לתיאבון אצל לשון סמ"ג הוא מתוקן ומקובל:

גא) הגותן לבניו ולבנותיו הגדולים שאינו חייב

מזוה לפדותו משמע לאס לו לפדותו אין איסור דכבר אצל אינם חייבים לפדותו י. ולשון רבינו כלשון סמ"ק אלא שהשמיט חובת להכעיס. ויש לתמוה על סמ"ק דהא צעור להכעיס אסור להחיותו כדמשמע בהוא עובדא דרבי אחי וכתבו רבינו בסיומן רנ"ב והיאך כתב זו דאינו חייב לונו דמשמע לית ביה איסורא וגם על רבינו אס דילג חובת להכעיס מפני כך לומר דעני העובר לתיאבון קאמר יש לתמוה למה חזר לכחוש וכן אס הוא משומד אפילו לתיאבון אצל לשון סמ"ג הוא מתוקן ומקובל:

גא) הגותן לבניו ולבנותיו הגדולים שאינו חייב

במוזנותיהם. כלומר שהם יותר על כן שש שנים דאילו פתוחים מנן שש חייב הוא צמזמותיהם כדאיתא בסוף פרק אף על פי (כמוצת סה): ואמרין בפרק נערה שנחפתתה (שס ג.) עושה דקה ככל עת (ההלס קו ג) זה הון בניו ובנותיו הקטנים כלומר שהם יתרים על שש שאינו חייב צמזמותיהם וכשהוא זנס דקה תחשב לו וכן פירש רש"י (ד"ה זה): [ג] ומ"ש וכן הגותן מתנה לאביו וכו' [ג] ומ"ש ולא עוד אלא שצריך להקדימם לאחרים וכו' [ד] ומ"ש ואפילו אינו בנו וכו' אלא קרובו [וכן מ"ש] ועניי ביתו קודמין לעניי עירו וכו':

ד כתב הרשב"א בתשובה (סי' ס' רנ"ג) דכופין את האב לזון בנו עני ואפילו הוא גדול כופין אותו יותר משאר עשירים שבעיר וקודם להם ואינו יכול לומר שיפרנסוהו גבאי דקה עם שאר העניים שכל הנופל אינו נופל ליד גבאי תמלה כמ"ש בפרק פותחין (נדרים סה:) ומתמירין על האב יותר משאר העם ומצקשים לחייבו יותר מן השאר כההיא דמשה [ה] בר עלור דפרק גט פשוט (ב"ב קעד:) וגם המרדכי כתב בפרק קמחא דנבא בתרא (סי' תנ"ד) שהקרוז חייב לפרנס עני קרוזו ולא הגבאי. ואכתוב דבריו בארוך בסוף סימן רנ"א (קמ"א. ד"ה וכמו עוד שם דמדברי):

גב) תניא בספרי (פרשת ראה פסקא ג) אחיך זה אחיך מאבדך מאבדך אחיך [ה] [זה אחיך מאבדך] יט' מלמד שאחך מאבדך קודם לאחך מאבדך צאחד שערין אנשי עירך קודם לאנשי עיר אחרת בארעך יושבי ארץ ישראל קודמים ליושבי חוזה לארץ מנגן תלמוד לומר אשר ה' אלהיך נתן לך (דברים טו ז) לרצות כל מקום ע"כ. וכתובה סמ"ג (שם רז ע"א) להאי ברייתא והמרדכי צ"ק דכ"ב (סי' תמ"ג א*):

דרכי משה

(א*) כתב המרדכי פ"ק דבבא בתרא (דף רמה) (סי' תצד) וז"ל עני שיש לו קרובים עשירים לפרנסו אין הגבאי חייב לפרנסו אע"ג דקרובי

פרישה

(ב) וכן אם הוא מומר אפילו לתיאבון. כ"י תמה על רבינו דמשמע מדבריו דרישא צעור צמוד להכעיס וא"כ למה כתב אין חייבין ליתן לו דקה אלא אפילו אסור ליתן לו שהרי אסור להחיותו כדלקמן סימן רנ"ב וכן קשה על סמ"ק אצל לישנא דסמ"ג הוא מתוקן עכ"ל ואין אני רואה כאן תימה כלל דהא כתבו התוספות (חולין יד. ד"ה השומט) דעובר עברה חמורה חד זימנא לא מיקרי מומר וכן איירי רי"א שכתב שצנר על אחת מכל המצות ולא עשה תשובה בזה אין חייבין ליתן לו דקה אצל אין איסור דבר כי אס צמזמוה לאותה עברה כגון השונה צאולמו להכעיס וממנו איירי לעיל בסיומן קנ"ח ע"ש יא' ועיין בתוספות פ"ק דחולין דף י"ד ד"ה השומט בשבת וכו' וכן מ"ש וכן אס הוא מומר אפילו לתיאבון ר"ל דצאולמו

חדושי הגהות

[ג] ומ"ש וכן הנותן מתנה לאביו וכו' עיין (בר"מ פ"ה) [נכ"מ פ"ו] מהלכות ממרים ה"ג ועיין נכ"י לעיל סימן ר"מ (קטט. ד"ה ומ"ש ואס) [ד] ומ"ש ולא עוד אלא שצריך להקדימם לאחרים וכו' במלך שכן הוא נלמד מקרוזו דבסיומן וכן משמע נמי בירושלמי פ"א דפיהא טו' ופ"ק דקידושין ועיין לעיל סימן ר"מ כ"י קטט. ד"ה ומ"ש ואס): [ד] ומ"ש ואפילו אינו בנו וכו' וכן מ"ש ועניי ביתו קודמין וכו' ועניי עירו וכו' הכל דברי הרמב"ם צ"ל מהלכות מתנות עניים (סי' ה"ג) ומתארים דברים אלו בגמרא (בריש) פרק איזהו נשך (ב"מ ע"א. טז): [ה] משה עליו יו' כ"ה נכ"ב (ועניו) [ועניו] (נכ.):

הגהות והערות

[א] עיין ברוב"ז שם שחולק על הכ"י וסובר בדעת הרמב"ם שומר לתיאבון חייבים לפדותו ורבי אחי היה רוצה לפדותו ועיין בביאור הגר"א (סי' א) ובתועפות ראם שם אות ד: [א] ועיין בט"ז (סק"א) ובש"ך (סי' ג) שחלקו על הפרישה בזה: [ב] וב"ה דעת הט"ו והש"ך (בסק"א) ועיין עוד בפתיח תשובה (סק"א) ובתועפות ראם: [ג] ובדבריו כתב גם הכס"מ שם ואף שהגמרא דברה בהלואה יש לומר שלומדים צדקה מהלואה (ועיין במנ"ח מצוה ס"ו) ומיהו הרמב"ם (שם) ציין פסוק המדבר במצות צדקה וז"ל "עני שהוא קרובו קודם לכל אדם ועניי ביתו קודמים לעניי עירו וכו' שנאמר

שחנך וכו' ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים אם יש לך אתה חייב בכלם ואם אין לך אין אתה חייב וכו' אבל כשהוא בא אצל כבוד אב ואם בין שיש לך הון בין שאין לך הון וכו'. וכ"ה בקדושין פ"ק ה"ז: טז ג' הערה ג' רד נרפסה ע"פ דפוס קניגסברג וכ"ה בה"ה דפוס דיהרנפורט. ובדפוס וילנא קטעים אלו שולבו בדברי הב"י. ועל הא שציין לפרק איזהו נשך כ"ה גם בכס"מ שם: [ז] נראה דצ"ל משה בר עזרי דכ"ה בבבא בתרא ובערכין שם וכ"ה בסדר הדרות (תנאים ואמוראים אות מ

כתב ה"ר סעדיה חייב אדם להקדים פרנסתו וכו'. [בדק הבית] יש לי על דברי ה"ר סעדיה גמגומי דברים ועד כאן:
 ו וכו"ש. ומצוה שיהיו בני ביתו עניים ויתומים וכו'. משנה
 גפ"ק למסכת אבות (מ"ה) ואיתא גמי בס"פ הזהב (ב"מ פ):

ז וכו"ש וחייב להקדים
 להאכיל הרעב מלכסות
 הערום וכו'. זה פשוט ונלמד גם
 כן מדברי יהודה דאמר גפ"ק דנ"ב
 (ט) שזקקין לכסות ואין שזקקין
 למונות לחן:

חא) וכו"ש ומקדימין האשה
 לאיש בין שהאכילה בין
 לכסותה וכו'. צפרק מליאת האשה
 (כמוות פו) מנו רבנן יתום ויתומה
 שגלו להפטרנס מפרנסין את
 היתומה והמ"כ מפרנסין את היתום
 מפני שהאיש דרכו לחזור ואין האשה
 דרכה לחזור יתום ויתומה שגלו
 לישא משאין את היתומה והמ"כ
 משאין את היתום מפני שזושה של

ולבנך תעשי באחרונה. [ו] ואחר
 כן פרנסת בניו ואם
 (ו) ואחר הבנים אחיו ואחר
 (ז) ואחר אנשי עירו שבויי שאר ארצות:
 להשתמש בהם מהרבות בעבדים ותחשב לו לצדקה:
 ימות הרעב ברעב: ח (ח) ומקדימין האשה לאיש בין להאכילה בין לכסותה מפני שמתביישת לשאול וכן

אשה מרובה משל איש: ומשמע דפרנסה היינו בין מזון בין כסות
 דטעמא דמפני שהאיש דרכו לחזור וכו' שייך בין מזון בין כסות
 וכן פסק הרמב"ם בפ"ח מהלכות מתנות עניים (הט"ו) והא דמתן
 בסוף הוריות (יג) האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה והאשה
 קודמת לאיש לכסות ולהחיות מפני
 השני ל"ל דלהחיות היינו להחיל את
 הם טובעים בנהר וכו' ולא לכל אכילה
 לאו כלל להחיות הוא אלא דינה
 כדין הכסות ותנא כסות והוא הדין
 לאכילה דמד טעמא הוא
 כדלמין [ז]:

טא) גרסינן בירושלמי דסוף
 הוריות (פ"ג ה"ד) האיש
 מתניחין דהאיש קודם לאשה להחיות
 [ח] עד דקון כשהיה זה להחיות וזה
 להחיות זה לכסות וזה להחיות זה
 להחיות וזה לכסות נשמעיה מן הדא
 דמר רבי יהושע בן לוי כסות אשת
 חצר קודמת לחיי עם הארץ מפני
 כבודו של חצר לא אמרו אלא כסות

אביו ואמו לפרנסת בניו
 יפדה האב ויעזוב הבן.
 ואחר שכניו ואחר שכניו אנשי העיר
 ויתומים עניים ויתומים ומוטב שיקח מהם
 ז וחייב לו לצדקה: ז וחייב לו להקדים להאכיל הרעב מלכסות הערום שלא
 ח (ח) ומקדימין האשה לאיש בין להאכילה בין לכסותה מפני שמתביישת לשאול וכן

פרישה

כלומר שמתלה מעשה לאחיה עונה קטנה כדי
 שהנכה חרד לגלו וכו' לך מחלה וכו' לך. עד כאן המגיה: (ה) יקדים
 פרנסת אביו ואמו. דכתיב (בראשית מג ט) גבי יעקב ונחיה ולא נמות
 גם אנחנו גם אהה גם טפינו. ועיין דרישה: (ו) ואחר הבנים אחיו
 ואחר אחיו הקרובים וכו'. (ואסוי מאמי קודמין לאחיו מאס. עד כאן המגיה)
 דמניא כפרי מאחין לו מלמד שאחין מאחין קודם לאחין מאחין (וי"ע למה
 השמיט רבנו מלכותו זה) צאחק שערין אנשי עירין קודמין לאנשי עיר אחרת
 צאלך יושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי ארץ ישראל לאלך למדין
 מדכתיב אשר ה' אלהיך נתן לך לרצות כל מקום: (ז) ואחר אנשי עירו
 שבויי שאר ארצות. קשה שצייס מאן דכר שמייהו הוה ליה לנקוט עניי
 שאר ארצות ואפשר לומר דסמירא ליה דפרנסת עניי עירו הוה מוקדמת לפדיון
 שצייס דשאר מקומות וקמ"ל דדוקא אחר פרנסת עניי עירו הוה מוטל פדיון
 שצייס דשאר ארצות ואומו פדיון הוה מוקדם לפרנסת עניי שאר ארצות וכמ"ס
 בסמוך ריש סימן רנ"ב אלא שפרנסת עניי עירו מוקדמת להן וכמ"ס וק"ל.

דרישה

[ב] פרנסת אביו ואמו לפרנסת בניו וכו'. מה שאין כן בירושה דבנים הן קודמין כמ"ס בחושן משפט סימן רע"ו והטעם דכאן דאיירי באין
 להם מה יאכל חייב בכבוד אביו שלא יצטרך לחזור על הפתחים יותר מכבוד בניו ועוד דבירושה אילו היה אביו יורשו היתה חזרת הנחלה
 מאביו לכל בניו דהיינו אחיו בשוה ויחוסר לבניו אף אחר מיתת אביו:

חדושי הגהות

[ו] וכו"ש ואחר שיפרנס נפשו יקדים פרנסת אביו וכו'. זה נלמד מנני יעקב שאמרו (בראשית מג ט) ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אהה גם טפינו הקדימו
 עמם לאחיהם ואחיהם לטפס ופסקו זה בפרנסת האמר (פרישה): [ז] ר"ע לא שנו הן דמתניחין אלא כשהו להחיות וכו' אלא כשהו לכסות נשמעיה מן
 הא דלמך ריב"ל וכו':

הגהות והערות

ל' בדפוסו של...

הרבה פעמים. וכן צריך לומר מה שזכר הטור בשם הר"ר אליעזר ניראים השלם סימן קטן לענין תיארונו, ועל כן נראה לתרץ גם קושיא צ"י דהא דכחז הטור אין מייצגין לפדומו, לאו למידק דאין איסור, אלא קמשמע לן לדעת"פ שראוין ממונו שמתחבר וסולק לעשות תשובה ולא דלא אין איסור להצילו, מכל מקום אין חיוב עדיין עד שיהיה ידוע לנו שפעה תשובה וקיצול דינו, וכמו שכתב צ"י [שם] בשם סמ"ק [סימן רמ"א], וזה כוונת הטור בשם הר"ר אליעזר, ומיירי כלן במומר ממש הרבה פעמים דומיא דסיפא דתיארונו. וצוה אמי שפיר הא דכחז הטור עד שידעו כו',

לכאורה הוא מיומר. ומי"א ז"ל צ"ח ע"ד מה [כחז] טילק [צ"י הלוואה] (א) לפדומו דוקא אסור צלהכעיס אצל לוונו אין איסור ואין חיוב צדנה, ואיני מרגיש בחילוק הזה מלא צ"י פדיה למונוות, ודברי רמ"א כלן הם עיקר להלכה: (*א) ח' פיושבי חוצה (צ"ע) [צ"ארי] ח'. פירוש, שאינם עניי עירך:

ד שאינו חייב כו'. דהיינו שהם 7 : הנותן לבניו ובנותיו הגדולים ד שאינו חייב במונוותיהם כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה (ב) וכן הנותן מתנות ה' (ג) לאביו והם צריכים להם הדי זה בכלל צדקה (ד) ולא (ה) עוד אלא שצריך (ו) להקדימם לאחרים ואפילו אינו בנו ולא אביו אלא (ז) קרובו (ח) צריך להקדימו לכל אדם (ט) ואחיו מאביו קודם לאחיו מאמו ועניי ביתו קודמין לעניי עירו ז ועניי עירו ו קודמין לעניי עיר (י) (יא) אחרת: הגה ה (יב) והקבועים צעיר קרוים עניי העיר והם קודמים לעניים אחרים הנאים לשם ממקומות אחרים: (יג) ויושבי ארץ ישראל קודמין (*א) ליושבי חוצה לארץ: הגה (יד) פרנסת עולמו קודמת

ג. לשון הרמב"ם שם פרק ח' הלכה טו ע"ג ממה שכתוב בכתובות דף ז' ע"א עשה לך צדקה בכל עת והלכה ק"ג [ג] זה הן ציוני וצנומיו כשהם קטנים וכו', וכן פירש ר"י ע"ד מה דהו"ה: ד. מהא דנדרים דף (ס"ח) [סנה] טו ע"ב ומרבי צדק כמלה רמו מל"ג: ה. ספרי (פרשת ואלה פסקא קטן) מנסוק (דברים טו, ו) ארץ [זה ארץ] מלכך, כמלך שערך משמע אפילו עיר אחרת של ארץ ישראל, וכן כתב הצ"ח [עמוד ל"ט]:

ה (יב) והקבועים צעיר קרוים עניי העיר והם קודמים לעניים אחרים הנאים לשם ממקומות אחרים: (יג) ויושבי ארץ ישראל קודמין (*א) ליושבי חוצה לארץ: הגה (יד) פרנסת עולמו קודמת

עירך לחם צמחריק"ש

פירש צריך להקדימו צ"ב אדם. הלא והלא קודמים לבניו הגדולים, ובניו לאמי, ואחיו לשאר קרובים, וקרוב לשון, ושכן לעניי עירו: קטנים שמיני צמחריק"ש כולל פרנסתו הם, וכן אשמו שמיני צמחריק"ש, כן נראה לי מדברי הפוסקים ז"ל, ועיין צעור [עמוד ל"ט] ולעיל סימן ר"מ: בזה [קודמין] ליושבי חוצה לארץ. נלמד כשמינין אין עירו, כן נראה ממקור הדברים כשעטות:

הגהות רעק"א

(ב) שם ספ"ק ז' צריך להקדימו צ"ב אדם. אפילו לתלמיד חכם שאינו בנו, צ"ך כמימן זה ס"ק י"א. ואף דמסע לילה רליה, רק אביו קודם לתלמיד חכם, מכל מקום נראה דגם בשאר קרובים הכי הוא. ועיין בתשובות חכם צ"י סימן ע"י:

ביאור הגר"א

[ג] [ספ"ק ז' וכן הנותן כו'. עיין חוספות דקדושין ל"ב א' ד"ה אורו כו': [ד] ולא עוד כו' ואפילו כו'. ספרי (פרשת ואלה פסקא קטן) אחיך (יב) וכן זה מהא דאחיך מאבין קודם לאחיך מאמן, מלמד שאחיך מאבין קודם לאחיך מאמן, באחד שערך [שם] מלמד שאנשי עירך קודמין לאנשי עיר אחרת, בארץ [שם] יושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי חוץ לארץ, ויושבי חוץ לארץ מגלן תלמוד לומר אשר ה' אלקיך נוהן לך [שם] לרבות כל מקום. ובתנא דבי אליהו (יב) ריש פרק כ"ז הלא פרום לרעב לחמך כו' ומבשרך לא תחעלם וישעיה נח, וזו ח"כ, אלא אם יש לאדם מונוות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהן צדקה כדי שיפרנס אחרים משלו, כיצד יעשה, בתחלה יפרנס את בני מבוי שלו, ומכאן ואילך ירבה צדקה עם שאר בני ישראל כו'. ועיין בבבא מציעא ע"א א': [ד] ומהו והקבועים יפרנס את בני שכונתו, ואם הותיר יפרנס את בני מבוי שלו, ומכאן ואילך ירבה צדקה עם שאר בני ישראל כו'. ועיין בבבא מציעא ע"א א': [ד] ומהו והקבועים כו'. כמו שכתוב בפרק קמא דבבא בתרא (ז' ע"ב ח' ע"א) כמה יהא בעיר כו', ובירושלמי שם [הלכה ז'] לחטי דפסחא, י"ב חודש כו' לישא בין ליתן: (ליקוט) והקבועים כו'. טור [עמוד ל"ט], ע"ש, וכמו שכתוב בתוספתא סוף פאה [פי' הלכה ט'] קופה לאנשי אותה העיר, אם שהה שם שלשים יום הרי הוא כאנשי העיר (ע"כ): [י] פרנסת עצמו כו'. כמו שכתוב בריש פרק ה' דבבא מציעא (ס"ב, א) דרש בן פטורא כו', ובסוף פרק ב' דבבא מציעא (ל"ג, א) אבידתו כו', ובתנא דבי אליהו הנוכר לעיל [ס"ד ז'] אם יש לאדם מונוות כו', בנוכר לעיל:

ציונים לרמ"א עם ציונים מהש"ך

(ג) טור [עמוד ל"ט] דלא כר"י כן ברוד [הוגה צ"ח] מהר"ם מונונונונו דמות חללן מימן מקינן: (ז) הכל כטור [שם] כשם ה"ר עטריה:

פתחי תשובה

[עמוד לו ד"ה כחז] והרמ"א בכאן דאף במומר לתיאבון אין הייכים לפדומו, וזה גם כן חימה על תשובת כנסת יחוקאל סימן ל"ח באיש אחד שישב בחצר המטרה קרוב לסכנת נפשות ואיש ההוא היה מפורסם דרכיו לא טובים נאף וגב, והאריך אם צריכין לפדומו יחזר מכדי דמוי וכמו שאכתוב בשמו לקמן סימן רנ"ב ספ"ק ד' [ס"ק ז'], ולא נשא על שפתיו כלל לומר שאין צריך לפדומו אפילו כבדי דמוי מחמת שדרכיו לא טובים. אמנם שוב ראיתי בספר בכור שור בחידושי למסכת גיטין דף מ"ו שמהם על הבי"ט [שם] והאחרונים שלא הביאו דברי התוספות בעבורה וזה דף כ"ו [ע"ב ד"ה א] דמשמע שם דאפילו עבד כמה פעמים לתיאבון אפילו הכי מחוייבים לפדומו, והעלה דלדינא יש להחמיר אפילו כרגיל שלא לעמוד על דמו ולהחיותו, כפשטן דדברי התוספות בעבורה וזה הנוכרים לעיל ובפשוט דברי רמב"ם ניוצח ושמירה נפש ה' [כ] המוכר לעיל סימן קנ"ח [ספ"ק א] דאובל גבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו, דאין לדחות דבריהם בדאורייתא על פי דברי הסמ"ג [נשן קטב ה', ב] בשם רא"ם [יראים השלם סימן קטן] דהוה ליה יחיד לגבייהו, עכ"ל. וצריך לומר שהוה דעת בעלי התשובות הנוכרים לעיל, ואע"פ כן חימה שלא דברו כלל מזה. וכתב עוד בספר בכור שור שם דמשמע בשמעתין [גיטין שם ע"א] דאפילו ספק לתיאבון מצוה להחיותו, וקאמר (אימור) [אימא] לתיאבון כו', שהוא לשון ספק, ע"ש. ועיין עוד בחות יאיר סוף סימן קמ"ז שכתב שרין רוצח אינו רק כעובר לתיאבון ליתובי צריה הרע, וכדאמר בגמרא דשבת נקח, בן גבי קודע בחמתו, ואם אחר זה נתפס בשביל גניבה או דבר אחר כל שן אסא בא לידי סכנה מצוה להשתדל בערו אינו ברשעו תמיד, מה שאין כן בשהרע דרך מקרה דינו כישוראל לכל דבר, אכן אם נתפס בשביל זו הרציחה עצמה שרצח נפש נקי מויד יש פנים לכאן ולכאן ואין בידי להכריע, ומכל מקום אין למחות ביד המשחרל, ע"ש עוד. ועיין בשאלת יעב"ץ חלק ב' סימן ט' הבאתיו לעיל סימן רל"ב ס"ק י' וס"ק י"ב: (ב) קרובו צריך. עיין בתשובות מהר"ם זייקינדו סימן י"ט שכתב בשם מהר"ם מיינן סימן ז' ו' שקרובי אשתו יש להם דין עניי עירו, ולכן כתב דאין לכופר לבעל לחת לקרובי אשתו כל כך כמו לקרובי עצמו רק שלישי אחד, דרך משל אם יתן לקרובי ג' ר"ט אין צריך ליתן לקרובי אשתו רק ר"ט אחד, ע"ש. ויש להסתפק אם קרובי אשתו הם גם כן עניי עירו וכיוצא בזה מה דינם: (ג) אחרת. עיין באר היטב [ס"ד ז'] ועיין בתשובת שמש צדקה חלק יו"ד סימן י"ט שכתב דעניי עירו אפילו הם עמי הארץ, קודמים לעניי עיר אחרת שהם תלמידי חכמים, והא דאיתא לקמן סיפ"ק ט' דכל הקודם בחכמה קודם לחכירו, היינו דוקא אם שניהם מעיר אחת, ע"ש: (ד) ויושבי ארץ ישראל. [ע"י] בתשובות חתם סופר [י"ד] סימן רל"ג ורל"ד שהאריך מאוד דיש להקדים יושבי ירושלים על יושבי שאר העיירות ארץ ישראל, וכל הקדימות אינם אלא להקדים ולהחיות נפשות, ועל כן אם שניהם שוים שצריכים להחיות נפשם בלחם צד נאמר זה קודם, אבל כשיש לאנשי ירושלים אפילו רק לחם צד שוב אין להם שום הבעיה עד שיגיע עולמם לחיים, ולכל אחד מהעירות אחרות גם כן כשיעור הזה, ושוב מהנהוג שיעטרו לנסות ומותרות יש הקדמה למוקדם עד שיהיו שוה בשוה בזה כו', ע"ש. ויש [סימן רל"ג ד"ה אמנם ידעתי] בענין ל"ג בעומר, שהמנהג בין יושבי ארץ ישראל אשר ממרחק יבואו לעיר הקודש צפת ועושים יום שמחה להדלקה, אין דעתו נוחה בזה, ע"ש:

באר היטב

(ג) צ"אביו. כחז הש"ך [ס"ק ז'] ולא ידו משגת תנא מלאכה למי שמפרנס את אביו ממשותף לך דקה כלעיל סימן ר"מ ספ"ק ה': (ד) אחרת. משמע אפילו עיר אחרת של ארץ ישראל, וכן כתב הצ"ח:

הגהות והערות

(ה) מוקן ע"פ אמי ענה, וכ"ה צ"ח ע"ג: (ו) ס"ק ז' נדפס בדפוס דהע"י לנולין מ"ו, וממהירות אמ"ד מע"א הושמע. ולהכנת דכרו עיין ש"ך ס"ק ז' וצ"ח עמוד ל"ח: (ז) יש להעיר, דנדפוס מל"ג האות של הס"ק על דברי הממזר ולעיל קודמין לעניי עיר אחרת, ואילו כתיבתם על שם משמע דקאי על הא דיושב ארץ ישראל קודמין, והוא הנכון: (ח) הימני"ם שהוא מקור דין זה מזה "ולתקנה גדולה היא שהקבוע קודם", ולשון ה"ר"ע שכתב "ולא עוד אלא שצריך להקדימם לאחרים" מקורו צעור עמוד ל' ועיין מדושי הגהות על הטור, ח"א ז':

מבזורה פריזצמ"א

הולמוי משה שלמן ח"ו

חבון תלמי

Israel ben Samuel, ~~Abraham~~ d. Shkloy, d. 1639

ס פ ר

פאת השלחן

והוא סוף וסיום לארבע שלחן ערוך

אשר נחסר בסדרי השלחנות אלו הלכות מהלכות ארץ ישראל, והם הלכות פאה והלכות לקט והלכות שכחה והלכות מע' והלכות דמאי והלכות שביעית. ועוד כמה דיני איי הנוהגים, ומבואר פנימה לשון רבינו הרמב"ם ז"ל ונתוסף הרבה הנהגות דינים מרבתינו הצרפתי הר"ש הזקן ורשי ותוספות ובה"ג ורמב"ן וראב"ד ושה וכמה הלכות מתוספתא וירושלמי אשר נשמטו וגם שיטות עמוקות וגירסאות נפלאות בסדר זרעים וירושלמי ממרן הגאון האמתי רבשכבה"ג. אור עולם רבינו אליהו החסיד נ"ע מווילנא.

וסדרתים בקצרה בלשון שלחן ערוך ומצדו ביאור ארוך על כל ההלכות והסעיפים ולשונוה הרמב"ם ז"ל וישוכים לקושיות הגאונים ונקרא בשם בית ישראל ומעם שם הספר ותוכן עניינם יבואר בהקדמת הספר כאורך שם יראה המעיין ויבין דבר על אפנו.

חיברתיו אני זעירא דמן חברייא עפר ארץ

ישראל בע"מ ס' תקלין חדתינ מעה"ק צפת גליל העליון תובכ"א.

נדפס לראשונה ע"י המחבר זצ"ל בעה"ק צפתו בשנת תקצ"ו

בשניה ע"י

ר' אברהם משה לונץ ז"ל

בירושלים ת"ו, שנת תרע"א

ועתה בשלישית

ע"י

הוצאת ספרים פרדס, בע"מ

ירושלים

עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהם. ואם א"א לו לעמוד מפני שנשטחו ביותר יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם ולנהוג עמהם כפי דעתם וכ"ה בטוש"ע י"ד סי' ר"מ ס' י'. והראב"ד השיגו וז"ל אין זה הוראה נכונה אם ילך ויניח

אחרת. (הנה והקבועים בעיר קרויים עני' העיר והם קודמין לעניים אחרים הבאים לשם ממקומות אחרים טור) ויושבי א"י (ט) קודמין ליושבי חוצה לארץ: כג' (ג) אם כתב ספרים בא"י סתם ומת שם אין מוציאין אותם ליורשים שבחו"ל שכבר זכתה בהן א"י. ואם כתב ע"מ להוציא מוציאין לחו"ל. וה"ה אם קנאם בא"י או הביאם לא"י והתנה ע"מ להוציאן מוציאין: (15) מי

להם למי יצוה לשמרם. והר"ן וב"י כ' דמזו הסוגיא דאימא דר"א למד וסבר שנטרפה דעתה בשאלתה דבר שא"א לו למלאות. והטור הסכים להראב"ד וכן הב"ח והרש"ל ביש"ש וכתבו שזו לא היתה מטורפת רק שברוע לבכה בבקשתה הי' מתיירא לעמוד במקומה שלא יעבור על דבריה וא"צ שמירה. משא"כ במטורפת דצריכה שמירה וא"ל דעת ואינו עובר כשאינו עושה רצונה וצריכה שמירה מי ישמרנה כשילך. והט"ז [שם ס"ק י"ד] כ' שעל מ"ש ויצוה אחרים לשמרה כו' כ' [הראב"ד] דמג"ל זה ולפענ"ד נראה דרבינו פי' כל הסוגיא שהיתה מטורפת כשבקשה גברא דשפיר כוונת וצריכה שמירה ופי' סוגיין ששאלתו הי' ע"ד ללכת לקראתה לקבל פני' ולהביאת ובשביל זה אר"י בירוש' אי מפני סכנת דרכים פי' שילך לשם כדי שלא חסתכן בדרכים מפני שאין לה דעת ושמ הניח מי ומי לנהוג עמה כפי דעתה רק דהיא אזלה אבתריה לכן רצה לצאת א"ל דמותו ואי משום כבוד או לקבל פניה לנהוג בה כבוד נסתפק מה"ט דהא שבקה. וכיון דאטרט עליו א"ל נתרציה לצאת היינו משום דאין לה שומר המקום יתוירך פי' לא"י דדוקא בע"מ לחזור. וגם בכה"ג דהיא מטורפת ושבקה בשמירה ע"י אחר ועתה הניחה ואזלה אבתריה הוא דחיובא רמיא עליו שילך ויחזור הא לא"ה גם במקום כיבוד אר"א ג"כ אין לו לצאת אף ע"מ לחזור. ומיפריך הק"י דמהר"ם בכה"ג שישאר לעולם בחו"ל גם בללמוד. כ"ש לענין כיבוד אר"א. ועובדא דהלך לא"י ממנה כך הי' המעשה. אבל באמת גם בחו"ל מותר לו לילך בכה"ג כמ"ש הרמב"ם יניחם וילך לו. ומכאן שפיר מתורץ מ"ש הרמב"ם ויצוה אחרים לשמרם כו' דמפרש הסוגיא בכה"ג דאליכ בתחילה מאי קסבר דשבקה ואח"כ מאי קסבר דרצה לחזור אלא ע"כ כנ"ל דלכתחלה הניחה ע"י מכיריו ואח"כ שמע שהלכה לבצרה במקום שאין מכירים ובודאי דלא ס"ל כהשאלות דלכל מצוה מותר לילך. ולמע"יין בשאלות נראה לע"ז דעיקר טעמו משום דכל הני מצות דחשיב שם כגון לקראת מלך ואבל כו' א"א לקיימם כשלא ילך לנגדם בבית הפרס ובחו"ל. משא"כ היתר דללמוד כו' גם בכה"ג שמוצא כאן ללמוד וכמ"ש בשאלת שלום שם באורך ע"ש. אב בל"ז לא מתיר לצאת לכל המצות לחו"ל. ולסחורה ה"ט דזהו חייו וישוב א"י תליא בזה. וכיון דנפסקה הלכה ברמב"ם וטוש"ע דאינו הולך רק ללמוד תורה ולישא אשה ולכבוד הבריות ומלך ואבל ולדון ולערער אבל לשאר מצות לא א"כ לכיבוד אר"א ג"כ אינו יוצא. ממילא א"י האב ואם למחות לו ליסע לא"י. ולתשב"ץ ורע"מ ס"ל כמ"ש לעיל ולהלכה נקטינן כהרמב"ם וטוש"ע וסמ"ג וכה"פ וכמפורש בגמ' ר"ק הני ב' ועובדא. זו במטורפת. והתה"ד ס"ל מדאמר ר"י א"י והא שם אר"י דהלכה כו' יוסי דמותר לצאת לחו"ל ללמוד תורה כו'. ואע"ג דהתיר אה"כ היינו בכה"ג דמטורפת הא לא"ה אסור. ומה שכתב בס' שע"צ רא"י ממ"ר ר"פ לך לך. לך אני פוטר מכיבוד אר"א ולא לאחרים. ליתא דמלבד דאין מורין הלכה מן המדרש בפרט נגד הש"ס ופוסקים. ג"כ לא מרעא כלל. דמאן חייבינוהו ואע"ה קיים מעצמו כל התורה קודם נתינתה רק מפני דכל אר"ה מקיימין כיבוד אר"א גם שאינם מצוים רק שהיא ממצות שכליות והקב"ה צוהו שילך לא"י גם שיניח אביו בחו"ל לעת זקנתו ושלא יהיה ח"ה א"ל לך אני פוטר כו'. ולא כו' דלא היה אז מצוה לילך לא"י. וע' רש"י בס' נח וע' רשד"ם י"ד סי' צ"ה בשם תה"ד סי' מ'. וכלל דבריו כי איסור קל דרבנן דוחה מצות כיבוד אר"א וכ"מ משתובת הרמב"ן המובא בטוש"ע י"ד סי' רל"ט ס"ח ע"ש. וכן מצאתי במב"ט ח"א סי' קל"ט וז"ל בקוצר הייב לקיים נדרו ולא יזווש לצוואת אר"א שא"ל שלא ילך לא"י כמ"ש בפ"ק דיבמות ה' ב' א"ל אביו היטמא כו' לא כו'. כולכם חייבים בכבודי וה"נ הוא ואביו חייבים לדור בא"י וא"ל עונש על שאינו מקיים כבוד אר"א שיכולים ג"כ לעלות עמו ויקיים ב' מצות ישיבת א"י וכיבוד אר"א. ומ' שם דל"ד אזהרת שבת אלא כל מ"ע לחודה כמו אל תחזיר דהיא מ"ע שבמזון דקיל דהותרה מכללה בזמן ואינו לפ"כ. ואפ"ה דוחה כיבוד אר"א. כ"ש ישיבת א"י התמורה כו'. ומה שנענש יעקב [מגילה י"ז א'] מפני שהיה בחו"ל שאחר שנשא בחו"ל הי' צריך לבוא לא"י לשמש לאביו ואם היה בא"י ואביו בחו"ל לא הי' נענש כו'. וכפ"ה הכנה"ג ח' י"ד סי' ר"מ

סכ"ח: (ט"ז) צריך כו' ויושבי א"י כו'. ספרי פ' ראה. אחיך זה אחיך מאביך. מאחד אחיך מלמד שאחיך מאביך קודם לאחיך מאמך. באחד שעריך מלמד שאנשי עירך קודמין לאנשי עיר אחרת. בארצך יושבי א"י קודמין ליושבי חו"ל. ויושבי חו"ל מנין ת"ל אשר ה' אלקיך נותן לך לרבות כל מקום ע"כ. וכ"ה בסמ"ג עשין סי' קט"ב. וכן העתיק המרדכי בפ"ק דבי"ב וכן העתיק מרן ב"י ב"ד בס' רנ"א ס' ג'. וכן הבי"ח שם וז"ל ונראה דבשניהם מעיר אחרת קאמר דיושבי א"י קודמין ליושבי חו"ל. אבל עניי עירו בחו"ל פשיט דקודמין לעניי עיר אחרת שבה"א. מיהו ודאי בהא דאמר דיושבי א"י קודמין לשל חו"ל. נראה דאפי' עניי עיר אחרת הבאים לעיר הם נדחים מפני עניי א"י שלא באו לעיר אלא שולחים לעניי א"י קודם שנותנים לעניי חו"ל דעיר אחרת כו'. וכהכרעת רבינו דלא כו' ברוד עכ"ל. והש"ך ס"ק ו' הביאו בקוצר ולי נראה דודאי הכתוב דותני עלה בספרי בא"י נאמרה כמ"ש כי יהיה בך אביון כו' באחד שעריך כו' בארצך כו'. והיינו כל הדרים בא"י שקרובין קודמין ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת בא"י. ויושבי א"י קודמין ליושבי חו"ל היינו כשבאים עניי עיר אחרת מא"י ומח"ל לא"י יושבי א"י קודמין. ורא"י דאמר דיושבי חו"ל מנלן. מ' דס"ד דהתורה לא חייבה לתת צדקה ליושבי חו"ל לכן מרבה מאשר ה' אלקיך נותן לך בכ"מ. אבל לא מיירי בעניי עירו שבחו"ל דנימא דהקדים בקרא לבארצך דהיינו עניי א"י ומסברא לא קדמי דבנתינתו ליושבי א"י מקיים ב' מצות להחיות עניים ולקיים ישיבת א"י. והכי גרסינן בספרי ראה בפסקא והגר כו' בשעריך מלמד שאין מוציאין אותו מן הארץ לחו"ל. וכ"ה בירוש' פ"ח דפאה ה"ז אמרו משפחת בית נבלטה היתה בירוש' ונתנו להם ת"ר ככרי זהב ולא רצו להוציא חוץ לירושלים. ומזה פ' הרמב"ם ספ"ו מה' מ"ע שאין מוציאין מ"ע מא"י לחו"ל שנא' והנחת בשעריך כו'. וכ"ה בספרי תבא סי' ש"ג רק דשם גי' להוציאן כו'. ולפי שיטת הרמב"ם ודאי דקאי על מ"ע ופי' המעשר שנתנו למשפחה אחת עניים שהיו בירושלים ולא רצו להוציא המעות לחוץ וכן הגי' הז"ר. הרי דבשעריך על א"י קאי ומ"ש הב"ח רא"י מב"מ ע"א א' לא מרעא דשם איירי בהלואה מקרא דאם כסף תלוה את כו' ולא נזכר בארצך שם נדקדים לחלונות לעניי עירו מעניי עיר אחרת אף דא"י ולא משתעי קרא וגמ' בזה ודאי ר"י בעניי ע"א דכוות' מייירי במקומו בחו"ל ל' אם כתב כו'. ירושלמי סנהדרין פ"ג ה' ט' [כהדא] כהנא דמך ושבך ירתוי לר' יאשי' כו'. ושבך ספרים כתב ר"א לירתוי ספרים שזכתה בהן א"י אין מוציאין

ז. יש אומרים שעיר אחת שיש בה כמה קהילות, עניי קהילה וחבורה שלו קודמים לשאר עניים שבעיריכט. L

שאר הקודמים

ה. רבו מובהק, והוא רב שלמד ממנו רוב תורתו, קודם לכל. ואם למד גם מאביו, אף על פי שעיקר חכמתו מרבו, אביו קודם^א. וכן אם אביו חכם ושקול כרבו, אביו קודם^ב. וכל זה דוקא אם רבו מלמדו בחנם, אבל אם אביו שכר לו רב, אביו קודם^ג.

עניי הקהילה נחשבים עניי עירך

76 כט. שו"ת הרא"ם סי' נ"ג הובא בכנה"ג שם, שאין לומר שעניי כל הקהלות נקראים עניי העיר אלא כשכל בני העיר כולם משותפים בכל עניניהם, אבל היכא שהם נחלקים לחבורות חבורות וקהלות קהלות, הוי להו כל עניי קהלה וקהלה כעניי עיר אחרת, שכודאי כל חבורה וחבורה היא חשובה כעיר לעצמה. עכ"ד. ולפי"ז נראה שיש לדון את חצרות החסידים כל חסידות בפני עצמה כעניי עירך לגבי אחיני^א. אמנם נראה, דמכל מקום גם אנשי קהילה אחרת נחשבים עניי עירך להקדימם על פני עניים מעיר אחרת. ולא אמר הרא"ם שהם כעניי עיר אחרת אלא לענין שעניי אותה קהילה זכתה בהקדשות קהילתם מדין עירך. ואפשר עוד דאנשי קהילתו חשובים כעניי עירו אף אם הם דרים בעיר אחרת, ורק בעניי קהילה אחרת יש לו להקדים את עניי עירו לעניי עיר אחרת.

עיר זו לעניי עיר אחרת, אבל בין עניי בית הכנסת זו לבני בית הכנסת אחרת שבעיר זו, לא אשכחן חילוק. ובכנסת הגדולה לא העיר שזה סותר לתשובת הרא"ם הנ"ל. ואפשר דהתם איירי שהיו משותפים בעניניהם, וכמש"כ הרא"ם שם דלא נחשב קהילה וחבורה לענין זה אלא כשאינם משותפים ביניהם. וע"ע שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תע"ב. וכבר עמד בזה בשו"ת מהר"י לבית הלוי כלל ד' סכ"ז, דדברי הרד"ך סותרים לדברי הרא"ם, אלא שהוכיח דהרד"ך לא איירי רק לענין חיוב צדקה, אבל לענין שאר חיובי הקהל הוי כל קהילה כעיר בפני עצמה, וכמש"כ הרד"ך בבית י"ד. L

ב' טעמים לקדימת הרב לאב

ל. בטעם קדימת הרב לאב מצאנו ב' טעמים. בב"מ ל"ג א' אמרו שאביו הביאו לעולם הזה ורבו הביאו לעולם הבא. ובכריתות כ"ח א' תנן, מפני שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו. ונראה שהוצרכו לשני הטעמים. דבב"מ איירי לענין השבת אבידה ופדיון שבוים, ובזה לא מהני טעמא שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו. כי הרי מה שאביו חייב בכבוד רבו היינו כדין כבוד תלמיד חכם דעלמא, [ראה ב"י סוף סי' רמ"ב], והרי דין כבוד תלמיד חכם אינו אלא לענין כבוד של הידור כקמה וכיו"ב, אבל אין עליו חיוב כיבוד כמו שצריך תלמיד לעשות לרבו שיש לו לדאוג לכל צרכי הרב, דומיא דכיבוד אב שנתחייב להאכילו ולהשקותו. ראה שו"ע סי' רמ"ב

והנה, בכנסת הגדולה שם כתב בשם שו"ת הרד"ך סי' [י"א] וז"ל, מילתא דפשיטא היא, שכל בני העיר שוים לענין מזון ופרנסה וסיוע זה לזה ולעניים שבעיר, הן למתפללים בבית הכנסת שלהם והן למתפללים בשאר בית הכנסת. דעניי עירם שמענו, עניי בית הכנסת שלהם לא שמענו, ובעיר תליא מילתא ולא בבית הכנסת. [וכבר קדמו בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ברלין) שער שני סי' רל"א שכתב, מצינו חילוק בין ענייך לעניי עירך, בין עניי

76 הערת הגאון שליט"א: יש מקום לדון בזה מדין שכניו, דשכן קרוב אינו זה שדר סמוך לו דוקא, אלא זה שעסקיו עמו. (ויל"ע בזה בריני בר מצרא ודיני שודא דדייני). א.ה. ראה בהערה כ"ד. L

כל העיר
לה מעלת
ל התורה
אויצרבך.
[שלונינגר]
שאפשר
ז של עיר
סי' ע"ה
שה לענין
צוה לישב
יוב, והוא
ו המקדש
מילא גם
המהר"ק
זו לבנות
ן לעלות
יקי דרבי
כ"ח י"ז)
למד שכל
הקב"ה
מב"ן על
ו, ועיין
ים נדרש
ז.

היי"ג לא
ן ישראל,
ניי עירו,
רית ספר
ז הפרשה
ז הספרי.
ס בלבוש
דל מעלת
ז צריכים
השמים,
זן לארץ
ע: לארץ

ספר שערי צדק

ב"י צדקה ומצור כס"ט

מא"ה הרב"ה ל' ג' ית"ן ס"א ז' ט"ז א"י

אב"מ

הרב"ה ר' זכורא (וילנא) א"י

דעלמא כדתניא בספרי באחד שעריך יושבי עירך קורמים מיושבי עיר אחרת והוה זהו כתובעין אף על בב דלא קיץ להו דומיא דעניי דפומבדיתא דקיץ להו כדאיחא בשלהי פרק החובל וכל שכן בנדון דידן שכבר נפלה קטטה ביניהם ואיכא איבה בין שתי הכתות בלי ספק ומסתמא לא ירצו אלו הנפרדים שיתנו מאותן הקדשות לאלו העניים הנמצאים עם הכתה שכנגדם מאחר שלא נמשכו אחריהם להתפלל עמהם כל שכן אם גלו דעתם בפרוש שאין רצונם לתת צדקה לא שום פרוסה לשום אחד מעניי הקהל הגדול שהם מהכת שכנגדם שבענין זה הם תובעים גמורים מאהה שהוציאום מכלל העניים שלא יהיו אפילו כשאר עניים דעלמא שאפילו אם תרצה לומר שאלו העניים אף על פי שהם עניי הקהל והם קורמים לכל שאר עניים דעלמא מכל מקום אינם כתובעים ומצו למימר להו לאו להידכו קא יהיבנא אלא לאחריגי מכל מקום הני מילי לענין שלא יהיו הם יותר מעולים משאר עניים אבל לענין שיהיו הם יוצאים מכלל העניים שלא יחלקו להם פשיטא ופשיטא שהם תובעים גמורים שיוציאו ההקדשות מידם שלא יהיו תחת רשותם אלא ברשות אחרים שיחשבו אצלם בכלל כל העניים שבוה לא יוכלו להשיב להם לאו לדידכו קא יהיבנא אלא לאחריגי שהם אינם תובעים שיחלקום להם אלא שיהיו בידי אחרים שאינם מוציאים אותם מכלל העניים דבתא ליכא מאן דפליג שיש להם דין ואין זה צריך לפנינו שאפילו אם נאמר שאינם אלה לבדם עניי עירם מאחר שעניי כלל הקהלות יחד הם הרים בעיר אחד עמם וכלם בשם עניי עירם הם נקראים דפירוש ולא עניי עיר אחרת אינה אלא לצורך אותם העניים ששולחים צדקה בעיר אחרת כדכתב רבינו יצחק בר' ברוך מכל מקום לענין זה שהם תובעים שיוציאו מתחת רשותם שיהיו ברשות אחרים שאינם מוציאים אותם מכלל עניי ישראל וראי יש להם תובעים כל שכן כשאין זה אמת שהרי אין לומר שעניי כלל הקהלות נקראים עניי העיר אלא כל בני העיר כלם משותפים בכל עניניהם אבל היכא שהם נחלקים לבורות חבורות וקהלות קהלות הוה ליה כל עניי קהלה וקהלה כעניי עיר אחרת שבוה אפילו רבי יצחק בר' ברוך מודה בו דעד כאן לא פליג אלא בעניי שבוה מעיר אחרת לעיר זו שאינם נחשבים לעניי עיר אחרת מאחר שכבר באו לכאן אבל בחלוק חבורות לא יחלוק בה שבדאי כל חבורה וחבורה היא חשובה כעיר לעצמה כדאיחא בשלהי מועד קטן אמר רב מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה רב המנונא איקלע להווא מתא שמע קל שיפרא דשכבא הוא להנהו אינשי דקא עבדי עבידתא אמר להו להו הני אינשי בשמתא לאו שכיבא איכא במתא אמרו ליה חבורתא איכא אמר להו אי הכי שרי להו פירוש שמחלו אנשי העיר הואת לכל חברה וחברה שתהיה לעצמה שאין אנשי חברה זו מתעסקין למיתו חברה זו שכל חברה מתעסקת במיתיה ויש לה בית הקברות בפני עצמה ואם תאמר תינתן בכל אותן הקדשות שפרשו נודרתיך שיהיו לעניים או לוונגים וכיוצא בהן או פירותיך דאית להו לקהל כה בהם לשנותן לכל מה שירצו משום דעת הקהל נודרתיך מה שנודרין אלא בסתם הקדשות שלא פירשו הנודרים שיהיו לעניים או לוונגים וכיוצא בהן מאי איכא למימר הא לא שייך הכא אומדנא דדעתא שהרי אין אלו

ההקדשות מאותם הקדשות התלויים ברשות הקהל לעשות בהם כרצונם כהיא דפרק קמא דבתרא דתני רשאין בני העיר וכו' דהתם בקומה וחמיו קמיידי אבי סתם הקדשות לבדק הבית הם ולא לעניים כדתנן בשקלים פרק רביעי דתרומה המקדיש נכסיו והיתה בהם בהמה ראויה למוכח זכרים ונקבות רבי אליעזר אומר זכרים ומכור לצרכי עולות ונקבות לצרכי שלמים ודמיהן יפלו עם שאר נכסים לבדק הבית ורבי יהושע אומר זכרים עצמם יקרבו עולות ונקבות ימסרו לצרכי שלמים ודמיהם יפלו עם שאר נכסים לבדק הבית אמר רבי עקיבא רואה אני את דברי רבי אליעזר שהשות את מדותיו ולא אמר כה' יהושע שחלק את מדותיו ואמר בקצתם שיהיו עולות ונקבותם שיהיו לבדק הבית והלכה כרבי עקיבא ואף על גב דסתם חרמים לכהנים הם ולא לבדק הבית כדתנן רבי יאודה בן בתירא אומר סתם חרמין לבדק הבית שנאמר כל חרם קדש קדשים הוא לה' וחרמים אומרים סתם חרמים לכהנים שנאמר כשרה החרם לכהן תהיה אהותו אם כן למה נאמר כל חרם קדש קדשים הוא ליהוה עש קדשי קדשים ועל קדשים קלים והלכה כחכמים ומכיון שכן הוא אם כן כל אותם סתם הקדשות שהם בידם דלא שייך בהו לומר סתם מקדישים על דעת הקהל הם מקדישין דהא לית להו לקהל רשות לשנותם כיון דלבדק הבית הם מוקצים ועומדים מאן קא תבע להו הא לית להו תובעין ובפרק הורוע אמר רב חסדא המויק' מתנות כהונה או שאכלן פטור מלשלם אי בעית אימא משום דכתיב זה ואי בעית אימא משום דהוה ליה ממון שאין לו תובעין ופירש רש"י דמצי למימר לכל כהן וכהן לאו לדידך קא יהיבנא לכהן אחר הוא דקא יהיבנא כל שכן הכא דליכא תובעין כלל הא לא שייך דהא דאמרין סתם הקדשות לבדק הבית הני מילי בזמן שביטל הקדשים שאנו צריכים להם כדי לחזק את בדתך אבל בזמן הזה שאין לנו מקדש בחטאינו לחזק את בדתך מסתמא לא הקדושים אלא לעניים וכך מצאתי בתשובה להרשב"א ז"ל שכתב דסתם מקדישים בזמן הזה לעניים הוא שאין מכירים הקדש בדק הבית כדאיחא בנדרים גבי חרמין וכן מצאתי בספר התרומות בשער מג' בענין שלישי שכתב הלכך אין דעית לן מילי בזמן הזה דלהו מסתמא הקדש אלא לצורך עניים בלבד הוה ליה כמאן דוביגוהו להדיט אלא המוקדם קודם זוכה בהם מיהו אם הקדים בזמן זה ופירש שאין רצונו לזכותו לאחרים אלא שיהיה הקדש גמור זה דינו מפורש כדתנן אין מקדישין ואין מעריכין בזמן הזה ואם הקדישו או העריך אם היתה בהמה נועל דלת בפניה עד שתמות פירות עד שירקבו מעות או כלי מתכות יולכים לים המלח וכתב עוד בשער מ"ו בחלק שלישי מיהו הקדש דידן דאיתיה ממון עניים דהא אין מקדישין בזמן הזה ואם הקדיש סתם פסק הרב י' מגש בפרק בית כור דמסתמא לעניים או לבת כנסיות הוא והלכך הוה ליה כשאר ממון הדיוט וכתב המרדכי בפרק קמא דעבודה זרה משם רבינו ברוך דהשתא לא דייק אינשי בלישני דעת המקדישין לצדקה הוי כדאמרין פרק סדר תעניות הרי הן עליך הקדש ואין לך בהן כחאוד מעניי ישראל אבל הרמב"ם והסמ"ג ז"ל הביאו הברייתא דאין מקדישין ולא מעריכין בצורתה ולא פירשו בה כלום ונראה שהם סובלים שאף על פי שלא פירשו הנודרים לומר שאין רצונם לזכות

שאלת הנ"ל - 10
הינו ראונו מצאתי צ"ל

כל הכתוב לחיים

אוצר בלום מתורתו והנהגותיו של רבנו
הגאון הקדוש אור העולם רבן ומאורן של ישראל
מרן רבי חיים מוולאז'ין זצ"ל
מתוך ספרים וכתבי יד

מאת

דב בהגה"צ דוד צבי אליאך

מהדורה מורחבת ומשוכללת

מהדורת הטורי

מכון "מורשת הישיבות"

ירושלים ת"ז - תשס"ט

הורודנא

הורודנא, חתן רבנו, ובנו הגאון רבי אליעזר יצחק פריד, אב"ד וולוז'ין וראש הישיבה.

כ"ה סימנים נדפסו שם מרבנו, כאשר אחד מהם (סימן כ"ג) נתברר אחר כך, כי הוא מתלמידו הג"ר יעקב ברוכין בעל "משכנות יעקב". במהדורה ראשונה של ספרנו זה הוספנו עליהם ג' סימנים חדשים, ועוד אחדים כינסנו למהדורה זו.

הגר"ש קצנלנבויגן הנ"ל העלה (שם) משאלתו כלפי שמיא, שהגר"יץ בן רבנו יזכה: "לקבץ אחת אל אחת כמה שו"ת היקרים של מר אביו ז"ל בהלכות המאוששות, לרוות הצמאים לדלות דבר ה' זו הלכה ברורה מבאר מים חיים". בשלב מסוים כבר בחר רבי יצחק שם לספר – "נשמת חיים", "כי בדבריו נותן נשמה ותבונה למבינים, כענין 'ונשמת מי יצא ממך' (איוב כו)", אך הדבר לא יצא אל הפועל.

אף בדור הבא מצינו את הגאון רבי דוד לוריא – הרד"ל, דוחק ומעודד את נכד הגר"יץ, הגאון רבי יהושע העשיל לוי (באגרת אליו) לאמור: "שראוי לקבץ כל תשובותיו המפוזרים הנה והנה, שיעלו לכמה מאות".

במדור זה של ספרנו יהי נא צעד קטן, מעט מזעיר, למימוש משאלתם של הגאונים הנ"ל.

סימן א'

74 בדין קדימה בכספי צדקה וגדר "עניי עירך"

דברים בעד זכות הקדימה של יושבי ארץ ישראל, הובאו בשם הגר"ח. ולפיהם דקדק במאמר חז"ל "עניי עירך ועניי עיר אחרת, עניי עירך קודמים". מדוע השתמשו חז"ל בלשון "עניי עיר אחרת", ולא אמרו "עניי עירך ועניי אחרים". אלא שלא כל העניים אחרים דינם שוה. אלה הדריס בחוץ לארץ והם עניי עיר אחרת, באמת עניי העיר קודמים להם. אבל תושבי ארץ ישראל אינם נחשבים כלל לעניי עיר אחרת, לכן קודמים הם לצדקה כבני עירך (כתב עת "התורן", במאמר מאת יצחק ריבקינד, מפי נכד רבנו).

בשכבו על ערש דוי כתב גם תשובה בהלכה, בעקבות פרשה שהתעוררה בימים ההם, שאנשים ניצלו את קופת רבי מאיר בעל

הנס, המיוחדת עבור יושבי ארץ ישראל, והשתמשו בה למטרות אחרות. הג"ר אריה ליב קצנלנבויגן אב"ד בריסק, פירסם איסור חמור לשנות ממעות קופת רמבעה"נ ולהשתמש בהן, אם לא למען היעד המקורי. אפילו מי שהתנה מפורשות, שמנדב מעותיו על רבי מאיר בעל הנס לצורך הדלקת נרות בבית המדרש, דבר מקובל בעת ההיא, נאסר עליו לקנות את הנרות.

רבנו הגר"ח שנדרש לענין ממתת חוליו, הסכים עם אב"ד בריסק, תוך שהוא מברר סוגיא זו לדינא. המכתב נדפס כמה פעמים כמודעה לרבים, ובספר "מגיני ארץ ישראל" לר' חיים נתן דמביצר, למברג תרי"ב.

בתוך כך נתבררה לפנינו הלכה למעשה מאת הגר"ח: הגדר של "עניי עירך" אינו רק ביושבי העיר ממש, אלא בכל מי שהציבור מטיל אותו עליך ועל אחריותך להחזיקו ולפרנסו. לפיכך ציבור אנשים שנדחה מלקבל תמיכה או צדקה מבני חוגים אחרים, באמרום כבר מחוייבים אנחנו לאנשי שלומנו, מוטל על אנשי הציבור הנדחה להקדים בצדקה את בני חוגם, בתורת "עניי עירך". זה לשונו:

דברי הרב הגאון האבד"ק בריסק אינם צריכים חיזוק. והטיבו חכמים אשר דברו, להטיל גודא ואיסור, שלא לשנות מעות צדקה הנידב על רבי מאיר בעל הנס, על שום צדקה אחרת, אפילו לעניי העיר. כי אם שיומסר לכבוד יקירי הגבאים הכוללים דארץ הקודש, שבכל קהילות הקודש. דאינהו הבקיאים וידעו בטוב עניי ארץ הקדושה, והיאך לחלק וכל ההצטרכות הנצרך להוציא בכדי שיתלקט כל הכסף, ויובא לארץ הקודש לפרנסת עניים אנשי מדינתנו שבארץ הקדושה.

כי אחרי שמודעת זאת ומפורסם, שהספרדים מושכים ידיהם מכל וכל, ורוחים אותם ומטילים אותם על אנשי מדינתנו, כ"ע [- כולי עלמא] מודים שהם נקראים עניי עירנו, אף אם היו יושבים במדבר. והואיל ובחרו להם עוד באדמת הקודש, ויושבים על התורה ועל העבודה, בלחם צר ומים לחץ, יש בהם תרתי לטיבותא, נקראים עניי ארץ הקודש ועניי עירנו. ואם ח"ו יהיו מודחים גם מאנשי מדינתנו, הרי הם מתים ח"ו ברעב ממש.

לזאת גם אנכי נטפל לעושי מצוה, לחכמי הדור הגודרים בעד הגודר והגודב לשם ארץ הקודש ולשם רבי מאיר בעל הנס, שלא יצא מהם החוצה

אפילו פרוטה אחת, רק הכל יובא ליקירי הגבאים הכוללים. וכל הפושט יד ליגע, הן במעות ארץ הקודש והן במעות ר"מ בעהנ"ס, לשום צדקה אחרת, הרי הוא קובע נפשות עניי ארץ הקודש ממש.

אשרי השומע לשקוד על תקנת אביוני אדם שבארץ ישראל הקדושה, אשר בלתי אל חסדיו והתאמצות אנשים ישרים עיניהם תלויות ומיחלות. בעל הברכות יתברך שמו הוא יברכם, איש איש על פי פעלו הטוב יברכהו ה'. כנפשם ונפש החיים בא"א מו"ר מוהר"ץ זצלה"ה. ל

סימן ב'

בענין מתנת שכיב מרע

תשובה זו מתוך ירחון "הדרום", ניסן תשכ"ו חוברת כג, נתפרסמה על ידי הרב חיים שרשבסקי מניו יורק ארה"ב. וכך הוא מספר שם בהערה: "בשנת תשט"ז שהה ידידי הסופר עקיבא בן-עזרא בארץ ישראל. בין כתבי היד שרכש לו שם היתה גם התשובה המשיב, ומידו באה אלי. בשעה שהראה לי את התשובה ודברי המשיב, עם האישור שעל הצד השני של הגליון, שזהו כתב ידו של ר' חיים מוולוז'ין ז"ל, קפצתי מגיל וקראתי: "זהו כתב-ידו של אבי ז"ל!"

כן, אבי ר' יוסף שרשבסקי מסלוניס, היה תלמידו המובהק של הנצי"ב ז"ל. והוא היה בן ביתו, והיה מצוי אצל כתבי היד של ר' חיים מוולוז'ין ז"ל. כבר בנעוריו פירסם ב"הפלס" מכתב אחד מר' חיים ז"ל. אבי היה ממעריציו של הגאון הנ"ל והתייחס

1 תשובה זאת של הגר"ח נתפרסמה עוד לימים, ובתוספת חיזוק מגדולי ישראל, איש איש בדורו. כגון הג"ר אברהם אבלי פוסובילער אב"ד ווילנא: "כמה נפיש זכותא דרב האי גאון המנוח, המפורסם מוהר"ח מוולאזין זצלה"ה, אשר זמן מועט קודם שנתבקש בישיבה של מעלה יהיב דעתיה, לפקח בענין חיות אחינו בני ישראל שבארץ הקדושה, כי יש בהם תרתי לטיבותא ... כאשר יקרא הקורא נועם אמרותיו, וראויים הדברים למי שאמרם". או הג"ר שמואל סלנט רבה של ירושלים, בלשונו: והם קרויים עניי עירנו ועניי אה"ק, כמו שבא במכתב קודש, הגאון החסיד המנוח המפורסם, מוהר"ר חיים זצלה"ה באר היטב, אשר דיבר ככל זאת".

יט פחות מזה שיתן לעני בידו קודם שישאל:

כ פחות מזה שיתן לו כראוי אחר שישאל:

כא פחות מזה שנותן לו בסבר פנים יפות אבל אינו נותן לו כראוי:

כב פחות מכולם שנותן וצר לו בנתינתו אף על גב שאינו מראה לעני פנים זועפות אבל אם מראה לו פנים זועפות אינו נחשב לצדקה כלל כדלעיל (סג):

כג ולא יתפאר האדם בצדקה שנותן ואם התפאר לא דיו שאינו מקבל שכר אלא אפילו מענישין אותו עליו ומכל מקום מי שמקדיש חבר לצדקה מותר לו שיכתוב שמו עליו שישאר לו לזכרון או לטעם אחר ובלבד שלא יהיה כוונתו להתפאר בזה (עין המשנה רש"א סי' מקפ"א) (ולאורה כל הראיות שהביא חינו אלא שאמרים מפרסמים מעשו אצל מנה לן שהוא עמו יכמו עליו):

כד טוב ליתן צדקה קודם כל תפלה שנאמר אני בצדק אחזה פניך (סג):

כה אמרו החכמים יהיו עניים בני ביתך רצונם לומר שמצוה שיהיו בני ביתו העניים והיתומים ומוטב להשתמש בהן משישתמש בעבדים ויחשב לו לצדקה (פי' ר"א קט"ו וי):

כז קמה דין איזה צדקה קודם לחבירו (פי' ר"א רפ"ג רנ"ג):

א פרנסת עצמו קודם לכל אדם ואינו חייב ליתן צדקה עד שיהיה לו פרנסתו דכתיב וחי אחיך עמך משמע חיך קודמין לחיי אחיך, ואחר כך יקדים פרנסת אביו ואמו אם הם עניים, ואם ידו משגת לפרנסם ממעותיו ומפרנסם ממעות מעשר אמרו חכמים תבא לו מאירה לביתו שמבזה אביו ואמו לפרנסם ממעות צדקה. והם קודמין לפרנסת בניו שנאמר ויאמר יהודה כו' ונחיה גם אנחנו גם אתה גם טפינו (ירמיה), ואחר כך פרנסת בניו ובנותיו אף שהם יותר מבניו ו' שנים דאז אין חיוב על האב מכל מקום אם מפרנסם כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה והם קודמים לאחיו וכופין (בדברי מוסר) האב לזון בנו העני ואפילו הוא גדול וכופין אותו יותר משאר עשירים שבעיר וכן שאר קרובים. ואחיו מאביו קודם לאחיו מאם והם קודמין לשאר קרובים והקרובים קודמין לשכניו (ר"ל עניי ביתו ק הוא ברמב"ם כמזומה לי שראיתי בס' קדמון ולינו וזכר דשקן רצונו לומר מי שרגיל עמו ולא מי שזר בשכונת ביתו ונח"מ פי' קט"ה סעיף ג' ע"ש ברמ"ב דף ק"ח נכש"י במשמע כטור אלא לר"ך עיין דשם אישא דשקן קודם לקרוב מדמתיב טוב שקן קרוב ע"ש) ושכניו לאנשי עירו ואנשי עירו לעניי עיר אחרת אפילו באים לעירו ואפילו לעיר ארץ ישראל ויושבי ארץ ישראל קודמין לעניי עיר אחרת שבחוץ לארץ (רנ"ב) ולא יתן אדם כל צדקותיו לעני אחד או לקרוב אחד ולהניח שאר קרובים, (רנ"ו) ונראה לי דרצונו לומר שלעולם הוא נותן רק לזה: L

ב האשה קודמת לאיש בין לפרנסה ובין להלבשה שאין דרך האשה לחזור על הפתחים, ואף על גב שעתה גם האשה מחזרת על הפתחים יש להקדימה. וכן יתום ויתומה שבאו לישא מקדימין היתומה ליתום שבשתה מרובה אבל להציל מסכנת מות לעולם האיש קודם שלומד תורה (פי' ר"ה) ועיין לקמן סימן ט"ו:

ג חייב להקדים להאכיל הרעב מלכסות הערום, ומי שבא ואמר האכילוני אין בודקין אחריו אם הוא ראוי אלא מאכילין אותו מיד. היה ערום ובה ואמר כסוני בודקין אחריו אם הוא ראוי ואם מכירין אותו מכסין אותו מיד (פי' ר"ה):

ד היו לפניו עני מקדים הכהן ו הארץ ממזר תלם ואשת חבר כחבר אבל אם יש לחוג לך דבר שעומד ב חכם וקרוב או ש קודם אין ראייה ו ד. כל זה בפוסק מסרו ליד גבו: דבכל דיני נדירים סוף סימן קכ"ג. אב להחזיק המחצה אחרים. וכל זה ב ו ומה תראה ע שיעשו בני הן שאסור לעשות כ צדקה עם בני הן להמיק ופי"ש שהמיק ו ל פרנס עניים ד וינא שלמה קדשי דו צרכם וגם צדיקין אם אין בידם לה כדי שילמדו וכל ולהשיא בתולות דעדיף עני ח כל דבר שהו שאין להם ליו לתלמוד תורה ונ ח כל זה שא' ג אם פירש על לצדקה אין פדיו בני העיר, ואף ע' בומן הש"ס ג ליטול צדקה ז

76

בוצור א. קאום ספריא דאורייתא

חכמת אדם - אברהם ל' אקדמה דאורייתא דאורייתא
ח"כ ז' אורייתא